

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

S. Kierkegaard a nedůvěra v lidské poznávací schopnosti

Iveta Honzíková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

S. Kierkegaard a nedůvěra v lidské poznávací schopnosti

Iveta Honzíková

Vedoucí práce:

PhDr. Stanislav Stark, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

1	Úvod.....	6
2	Kierkegaardův život.....	10
2.1	Tři mužské autority, které Kierkegarda fatálně ovlivnily.....	11
2.1.1	Michael Pedersen Kierkegaard.....	12
2.1.2	Sókratés.....	13
2.1.3	G. W. F. Hegel.....	14
3	Myšlení 19. století.....	16
3.1	Iracionalismus.....	16
3.1.1	Kierkegaardův přínos.....	17
3.2	Poznávací schopnosti člověka očima Kierkegarda.....	18
3.3	Kritika Hegelových metod poznání.....	20
3.3.1	Hegelovo odmítnutí smyslovosti, iracionality.....	20
3.3.2	Prosazování racionalismu.....	21
4	Kierkegaardova tvorba a jeho styl.....	23
4.1	Typická charakteristika děl.....	23
4.2	Vize Kierkegaardových děl.....	25
4.3	Kierkegaardův literární styl.....	26
5	Zaujetí člověkem.....	29
5.1	Psychologičnost, egoismus, náboženskost.....	29
5.2	Subjektivismus.....	30
5.3	Vývojové fáze lidské osobnosti.....	31
5.3.1	Estetická fáze.....	32
5.3.2	Etická fáze.....	34

5.3.3	Náboženská fáze.....	35
5.4	Jaký mají tyto fáze vliv na lidské poznání.....	37
6	Náboženství.....	40
6.1	Kierkegaardovo pojetí víry.....	40
6.2	Sebepoznání skrze víru.....	43
6.3	Absolutní paradox.....	43
7	Vrcholné poznání – způsob dosažení.....	46
7.1	Kierkegaardovy atributy poznání.....	47
7.1.1	Svoboda.....	47
7.1.2	Konkrétnost a současnost.....	48
7.1.3	Individualita.....	49
7.2	Poznání skrze víru.....	50
7.3	Nesouhlas se spojením religiózního a racionálního poznání.....	53
7.3.1	Polemika s Hegelem.....	55
8	Pravdivé poznání – obsahová stránka poznání.....	57
8.1	Poznat pouze sebe a Boha.....	57
8.2	Kierkegaardův pohled na poznání sebe a světa.....	58
8.2.1	Kritika Hegelova objektivismu.....	60
8.2.2	Hegelův absolutní duch.....	61
9	Pravda skrytá v JÁ.....	62
9.1	Kierkegaardův existencialismus.....	62
9.2	Pojetí úzkosti.....	64
9.3	Projevy vlastního bytí.....	65

9.4	Jaký je Bůh a jak se liší od člověka.....	67
9.5	Bytí a myšlení.....	68
9.5.1	JÁ podle Hegela	70
9.6	Paralely myšlení s H. Marcusem.....	71
9.6.1	Jednorozměrný člověk.....	72
10	Závěr.....	77
11	Resumé.....	80
12	Použitá literatura.....	81

1 Úvod

Pro nikoho z nás není novinkou, že současný svět ovládá technika, která neustále zrychluje životní tempo a málokdo si umí udělat čas sám na sebe a dokáže na chvíli zapomenout na praktické požadavky, které naše doba určuje. Dnešní životní styl se dá asi těžko srovnávat s dřívější situací, kdy se naši předkové potýkali se zcela odlišnými problémy. Přesto se již tenkrát začaly probouzet jisté trendy, které se víceméně prosadily i v současnosti.

I když je takové 19. století poměrně nesrovnatelné v nárocích na člověka s pohnutkami dnešní doby, dají se naleznout obdobné tendence, které vyvíjely tlak na lid již tenkrát a skrze další generace vygradovaly až do moderního dneška. Řeč je nyní především o kritériích v oblasti vědeckého poznání, ale o běžném životním stylu jednotlivce.

Právě zmíněné období 19. století je etapou života osoby Sörena Kierkegaarda, který „bojoval“ s převládajícím scientismem a pokusil se nasměrovat lid (popř. člověka) na zcela odlišnou cestu. Přílišná snaha vědců i filosofů, oprostít se od všech subjektivních pohnutek a zaměřit se pouze na objektivní svět, znamenala podle Kierkegaarda velký omyl společnosti, jelikož se tak člověk vzdaloval sám sobě a své přirozené podstatě. Součástí Kierkegaardovy vize bylo zaměřit pozornost každého individua sama na sebe, abychom pouze ve svém nitru byli schopni naleznout uspokojení a dovršení cíle své existence.

Tato diplomová práce bude v následujících kapitolách směřována k tomu, aby zodpověděla otázku Kierkegaardova pohledu na lidské poznávací schopnosti a dále rozvinula, jakým hodnotám Kierkegaard důvěřoval a skrze jaké předpoklady lze podle něj dosáhnout pravdy. Kierkegaardova filosofie se neobejde bez pojmů, jako jsou například subjektivita, křesťanství, existence, vášeň či prožitek. I když se diplomová práce později zaměří především na Kierkegaardovo pojetí relevantnosti různých způsobů lidského poznávání, není rozhodně na škodu, připomenout si zprvu nejdříve

hlavní mezníky jeho soukromého života. Kierkegaardovo specifické vnímání a prožívání bylo zásadním způsobem poznamenáno už jeho dětstvím a dospíváním. Velmi významný byl pro něj jeho vztah k otci, který ovlivnil Kierkegaardův duševní stav a zároveň ho také navedl na cestu křesťanství, což mělo výrazný důsledek na následnou podobu Kierkegaardových děl.

Kierkegaardův otec Michael nezůstal ale jedinou autoritou, která se zásadně podepsala na Kierkegaardově filosofickém přístupu. Během svých studií se Kierkegaard měl možnost seznámit s názory věhlasných myslitelů, u nichž se pak značnou mírou inspiroval. Stejně tak, jako Kierkegaardův otec navedl svého syna na cestu křesťanství, stal se pro Kierkegarda dalším prostředníkem antický Sókratés. I když je antická filosofie dávno součástí vzdálených dějin, dovedl si z ní Kierkegaard vybrat stále aktuální témata, kterými se v dřívějších dobách zabýval i Sókratés. Především otázka člověka ostatně je a bude aktuální v každé době.

Návaznost Kierkegarda na Sókratovo pojetí subjektu dále střídají reakce na dalšího myslitele, slavného německého idealistu G. W. F. Hegela. K Hegelovi se Kierkegaard neobrací již s takovým obdivem jako k Sókratovi, přesto znamená Hegel nedílnou součást Kierkegaardovy filosofie. Již z tohoto důvodu bude tato diplomová práce Hegelovo jméno často zmiňovat a porovnávat ho s Kierkegaardovými názory, jelikož Hegel je vlastně jedním z původců vzniku učení Kierkegarda.

I když Kierkegaard podrobuje Hegela převážně kritickým vyjádřením a pokouší se od něj všemožným způsobem distancovat, zůstává pravdou, že v Kierkegaardově učení tvoří Hegel jakési neodmyslitelné jádro. Příležitostné srovnávání těchto dvou filosofů je proto v diplomové práci záměrné a cílené.

Na základě všech zmíněných faktorů začala vznikat nejdůležitější Kierkegaardova díla. Díky dominujícím tezím Kierkegaardovy filosofie zařazujeme jeho učení do iracionalistického filosofického proudu. Smyslem tohoto směru je především upozornění na niternou stránku člověka a vyjádření nesouhlasu se slepým

objektivismem a přeceňováním vědy. Více o iracionalismu a o podrobnější Kierkegaardově invenci do tohoto proudu, se rozvádí níže v příslušné kapitole.

Iracionalismus přináší i vlastní metodu poznání, kterou jedinou považuje za vedoucí k pravdě. Je však třeba upozornit i na Kierkegaardův pohled k ostatním poznávacím směrům. Kierkegaard měl o předpokladech pravdivého poznání zcela jasno, a proto zde naráží na kontrast především s racionalisty, posléze s Hegelem, což je nutné dále v textu trochu blíže objasnit.

Ke správnému porozumění Kierkegaardových názorů je zapotřebí znát trochu podrobněji jeho literární styl, který není zcela standardní. Kierkegaard nepíše přímočaře o objektivních faktech. Jeho styl je hravý, plný náznaků a hádanek, jimiž šifruje své pravé názory. Ironický přístup, příběhy konkrétních osob i masky pseudonymních postav jsou všechno znaky Kierkegaardova stylu.

V každém jeho díle se skrývá jednoznačný záměr – přimět jedince, aby se pozastavil nad sebou samým, jelikož v subjektivitě nalezneme podstatu života i ryzí podobu pravého poznání. S pravdou se člověk nerodí. Kierkegaard proto rozeznává tři stádia, během nichž lidská existence pomyslně stoupá a uvědomuje si, co je opravdu hodnotné a kde se skrývá pravda. Poznání není hotové. Kierkegaard popisuje cestu, skrze kterou k pravdivému poznání můžeme dospět.

Následující sestava kapitol v této diplomové práci se proto zabývá náboženstvím, jelikož mělo pro Kierkegarda neuvěřitelný význam. I víra v Boha může vyústit do absolutního vrcholu, což je zároveň i nejvyšším cílem lidské existence. Kierkegaard tento vrchol nazývá jako absolutní paradox.

Křesťanství není v Kierkegaardových očích pouze otázkou víry, ale spatřuje v něm i jakýsi prostředek pro dosažení skutečného poznání. Zjištění skutečné pravdy má podle Kierkegarda i řadu dalších nezbytných předpokladů. Zásadně z nich ovšem vylučuje položku rozumu, která podle něj nemůže vést k pravdě. I v tomto bodě se Kierkegaard dostává do sporu s Hegelovým výkladem pravdivého poznání.

Jejich nesoulad se logicky dále týká i výsledných poznatků. Kierkegaardův individualismus a Hegelův objektivismus se nachází na zcela protikladných pólech. Konfrontace těchto dvou autorů se přenáší i do následujícího bloku kapitol, kdy se tyto dva rivalové neshodnou ani na obyčejném pohledu na člověka a jeho existenci. Celá Kierkegaardova filosofie je protkána existenciálními otázkami. Hlavní roli v určení existence člověka má opět jeho subjektivní stránka a jeho víra v Boha.

Úplný závěr této diplomové práce tvoří nahlédnutí k dosud nezmíněnému autorovi, H. Marcusovi. Je možná věcí názoru, jak moc jsou tyto autoři ideově spojeni či zda se jedná čistě o vnější náhodnou podobnost. Paralelismus v jejich dílech je ale tak zajímavý, že by byla škoda některé jejich teze neporovnat a nevsadit do závěru diplomové práce jakousi perličku z trochu jiného soudku.

2 Kierkegaardův život

Dánský myslitel Sören Kierkegaard se narodil v Kodani dne 5. května 1813. I když jeho rodina byla poměrně dobře finančně situovaná, neprožil Sören šťastné a klidné dětství, jak by se dalo očekávat. Především dospívání Sörena Kierkegaarda nebylo vůbec ideální a bezstarostné. Naopak ho velmi poznamenalo na celý život, což se výrazně projevuje i v jeho dílech.

Sören Kierkegaard byl nejmladším synem ze sedmi dětí. Jeho matka a většina sourozenců zemřela, když byl Kierkegaard ještě malý. Výchova Sörena zůstala ležet tehdy pouze na bedrech jeho otce Michala, který se se svým údělem nedokázal smířit. Kierkegaardova otce celý život doprovázel pocit provinění a tragický osud své rodiny bral jako boží trest. Tuto psychickou zátěž od něj později převzal i samotný Sören.¹

Kierkegaard zasvětil své mládí studiu, ve kterém se zaměřil především na humanitní vědy a teologii. Jeho cestu ve vzdělání zdatně ovlivnily přednášky, které absolvoval v Berlíně. Zde získal hlavní inspiraci pro svoji budoucí tvorbu. Nejvíce si oblíbil téma existence a skutečnosti. V Berlíně se seznámil taktéž s učením filosofického velikána G. W. F. Hegela, což v Kierkegaardovi zanechalo velké množství podnětů neutišitelného zájmu.²

Když se Kierkegaard vrátil ze svých studií, byl plný nápaditosti a rozvášněnosti nad různými filosofickými otázkami. Proto mu nic nebránilo, aby o svých postřezích začal psát a díky tomu vznikla řada jeho známých ústředních děl. K vydávání jeho knih mu přispělo jmění, které Kierkegaard zdědil po svém otci. V tomto okamžiku se začala plně rozvíjet Kierkegaardova literární činnost.

Do pozadí muselo ustoupit i zasnoubení s Kierkegaardovou osudovou láskou Reginou. I když pro něj byla jedinou ženou jeho života, větší hodnotu pro

¹ HANNAY A. *The Cambridge companion to Kierkegaard*. S. 21.

² POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 195.

Kierkegaardova znamena jeho druhá láska – filosofie. Vedle křesťanské filosofie už v srdci Kierkegaardova nebylo místo pro nic dalšího.

Mnohým se Kierkegaardův život mohl zdát jako rozmařilý, impulzivní a nedostatečně uctívající ke jmění otce, které stačil Kierkegaard během svého krátkého života celé prohýřit. Kierkegaard ale nehleděl na okolí a šel si přímě za svým vlastním přesvědčením, přesně tak, jak nabádá i čtenáře ve svých dílech. Sám je příkladem toho, že se člověk nemá nechat strhnout většinou, ale pouze poslechnout své vlastní JÁ, které ukáže jedinci tu správnou cestu.

Na své okolí Kierkegaard působil jako samotářský a klidný člověk. V jeho nitru se skrývaly ale velmi silné emoce. Byl filosofem, jehož tvorbu zásadním způsobem ovlivňovala křesťanská víra. Typický je také jeho psychologický přístup, ve kterém kladl velký důraz na nitro každého jedince.³

2.1 Tři mužské autority, které Kierkegaardova fatálně ovlivnily

Pohledem na Kierkegaardovo dílo jako celek, získáme bezesporu dojem, že se jedná o vsutku jedinečnou tvorbu. Kierkegaardovy knihy v sobě nesou specifické charakteristické rysy, díky kterým se Kierkegaard zařazuje mezi jedny z nejzajímavějších autorů filosofie.

Ale i takto originální osobnost, jakou je Sören Kierkegaard, musela někde čerpat inspiraci. Podrobnější analýzou Kierkegaardových spisů zjistíme, že v sobě zahrnují odraz několika autorit, které prošly Kierkegaardovým životem a jistým způsobem na jeho myšlení i vnímání zanechaly jistou stopu. Mezi velikány Kierkegaardova života patří jistojistě jeho nábožensky smýšlející otec, antický filosof Sókratés a německý idealista G. W. F. Hegel.

³ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 7-23.

V této trilogii autorit není zmíněno ještě jedno další mužské jméno, které mělo na Kierkegaarda možná ten nejzásadnější vliv. Řeč je nyní o křesťanské postavě Ježíše Krista. Oproti dalším třem autoritám je Ježíš poněkud abstraktnější postavou, což ale nic nemění na tom, jak moc nedozírně se podepsal na Kierkegaardově smýšlení a celém jeho životě. Duchovnost, niternost a náboženskost provázela Kierkegaarda už od jeho dětství a víra v Ježíše Krista byla tou nejsilnější emocí, se kterou se Kierkegaard kdy setkal. Více o Kierkegaardově výkladu víry a pojetí Boha bude rozebráno v dalších kapitolách.

2.1.1 Michael Pedersen Kierkegaard

Fakt, že děti od svých rodičů přebírají určité osobnostní rysy a zároveň si do svého dospělého života odnášejí jisté zažití modely chování, není nic zvláštního. Tato standardní situace se ovšem nedá jen tak ledabyle vztáhnout na případ rodiny Sörena Kierkegaarda, jelikož v jeho situaci se vliv otce na mladého Sörena poněkud extrémněji vyhrotil a poznamenal ho výrazněji, než bývá obvyklé.

Z dostupných zdrojů je zřejmé, že Michael Kierkegaard nebyl psychicky silnou osobností. Jeho život ubíhal v těsném sepětí s neštěstím, které ho neustále skličovalo. Velký vliv na jeho smutek měla pochopitelně velká rodinná tragédie, která Michaela připravila o jeho ženu, ale i o téměř o celé potomstvo. Tuto nešťastnou událost si vysvětloval poněkud svérázně. Považoval ji totiž za boží trest za jeho provinění se vůči Bohu. Michaelovým prohřeškem mohla být nevěra manželce či prokletí božího jména, o tom se ale jenom spekuluje.⁴

Veškeré nešťastné události i otcův pesimismus nesly velkou dohru i na duševní vývoj Sörena Kierkegaarda, který ve svém dospívání zůstal emocionálně osamocen. Jediným blízkým mu byl jeho otec, a proto ho otcův nešťastný vzor tolik poznamenal.

⁴ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 194.

Svoji duševní labilitu a úzkostnost přenášel otec i na syna, který se později ukázal ve svém podivínském osobním životě také jako značně nevyrovnaná osobnost. Důležitou roli mělo pro Kierkegaarda i jeho otce náboženství, které stavěli nade vše. Křesťanská víra velmi výrazně ovlivnila jejich životy a byla na prvním místě před čímkoliv ostatním. Sören Kierkegaard byl ochoten křesťanské víře podřídít i veškerý svůj osobní život. Dokonce dal víře přednost před osudovou ženou a kvůli náboženskému přesvědčení zrušil jejich společné zasnoubení.

Ze všech těchto informací plyne, že Kierkegaard řadil víru na vrchol svého hodnotového žebříčku nejen ve svých knihách, ale i ve svém soukromém životě. Otázkou je, zda je takto silná křesťanská víra pro člověka stále ještě příznivá, či zda jedince neodnáší až moc daleko do jeho vysněného imaginárního světa. Nepopíratelné je, že i celkem psychotický a nábožensky fanatický vliv Kierkegaardova otce dopomohl Sörenovi k sepsání velmi věhlasných a unikátních děl.

2.1.2 Sókratés

Sókratés je velice známým antickým filosofem, který žil v období 5. - 4. st. př. n. l. Kierkegaard se s jeho učením seznámil v dobách svého studia a velice si Sókrata oblíbil. Kierkegaard sympatizoval především se Sókratovým pojetím člověka a jeho zasazením do centra veškeré pozornosti. Pro Sókrata totiž nebylo východiskem poznání vědění o světě, ale usiloval hlavně o poznání sebe sama.

Pro Sókrata znamenal člověk především bytost morální, ctnostnou a přirozeně intuitivní. Jak má člověk jednat, mu napoví jeho vnitřní hlas, s čímž se Kierkegaard v přeneseném smyslu rovněž ztotožňuje. Antropologické zaujetí není ale jediný rys, se kterým se Kierkegaard od Sókrata inspiroje.⁵

⁵ GRAESER A. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. S. 122.

Kierkegaard si u Sókrata všímá i jeho stylu, kdy se k pointě jeho filosofie dostáváme skrze dialogy, které jsou ale bohužel zachovány pouze ve zlomcích od Sókratových žáků, jelikož samotný Sókratés nebyl z osobních důvodů literárně činný. Kierkegaardův obdiv k Sókratovi je patrný i z jeho diplomové práce s názvem *Pojem ironie, se stálým zřetelem k Sókratovi*, kterou roku 1841 Kierkegaard úspěšně obhájil.⁶ Více o Kierkegaardově stylové návaznosti na Sókrata bude pojednáno v kapitole číslo čtyři.

2.1.3 G. W. H. Hegel

Jak již víme, Sören Kierkegaard věnoval značnou část svého života studiu. Není proto divu, že se při své cestě za vzděláním setkal i s velmi populárním Hegelovým učením. Jejich „setkání“ proběhlo při Schellingových přednáškách v Berlíně. Schelling během svého přednášení značně přehodnotil svůj původní vztah k Hegelově teorii a dokonce ji začal velmi zřetelně odmítat. Jeho přednášky „byly podle vůle reakční vlády určeny k tomu, aby z myslící mládeže vytlačily vliv Hegelův.“⁷

Podobný názorový převrat postoje k Hegelovi proběhl i u Kierkegaarda. Jeho dojmy z Hegelova učení jsou patrné z Kierkegaardova deníku. Schellingovy přednášky ale neuspokojily všechny Kierkegaardovy otázky. Díky tomu začal Kierkegaard rozvíjet svojí vlastní filosofickou teorii, která se týkala hlavně existenciální podstaty osobnosti.⁸

Právě otázka lidské existence položila rozbušku do vztahu Kierkegaarda k Hegelovi. Podle Kierkegaarda si Hegel nebyl vědom toho, že není možné pochopit existenci intelektuálně. Hegel obecně ve své filosofii řeší veškerou problematiku velmi teoreticky, rozumově a intelektuálně a v tom se nachází první vážný nesoulad názorů

⁶ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 16.

⁷ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 195.

⁸ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 195.

těchto dvou myslitelů. Kierkegaard upřednostňoval diametrálně odlišný způsob poznání, o tom ale později.

Kierkegaard byl velmi dobrým znalcem Hegelova učení, údajně i obdivoval jeho intelekt. Jeho respekt vzápětí ale nahrazuje zásadní vlna kritiky, která ironicky naráží na Hegela téměř ve všech svých dílech, počínaje knihou *Bud'anebo*, kterou Kierkegaard dokončuje krátce po studiu v Berlíně.⁹

Témat, ve kterých se Kierkegaard a Hegel střetávají, existuje ale celá řada. Hlavním důvodem Kierkegaardovy kritiky, je nedostatečná pozornost Hegela na člověka. Hegel se podle Kierkegarda zabýval mnoha tématy i otázkou světa, ale zanedbal to nejdůležitější, poznání člověka. Kierkegaard si s Hegelem navzájem kontrastují i v pohledu na způsob pravdivého poznání, náboženství, existenciální problematice, názoru na jedince a společnost, v pojetí dějin atd.

⁹ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 16.

3 Myšlení 19. století

Období 19. století s sebou přináší několik nových myšlenkových směrů, které na sebe ne zcela navazují, spíše si ve své podstatě protiřečí. Na jedné straně se začínali ozývat filosofové, hlásající přiblížení se člověku jako k individuální bytosti. Tito nekompromisní kritici německé klasické filosofie se střetávali s druhou skupinou filosofů, u nichž přetrvávaly názory, že hlavním smyslem filosofie by měla být spolupráce s vědou. Pozornost na individuum v tomto případě logicky ustupuje do pozadí a na pořadí jsou spíše globálnější otázky a objektivní poznání světa.

3.1 Iracionalismus

Proti druhé zmíněné tendenci vystupuje skupina iracionalistů, pro které je hodnotná lidská subjektivita a přílišná objektivizace podle nich může člověku více ublížit nežli mu pomoci. Iracionalismus se začal objevovat nejdříve v Německu a poté se skrze Francii rozšiřoval i do dalších zemí Evropy. Z formálního hlediska můžeme iracionalismus rozdělit do dvou skupin – substanční a kognitivní. Tyto dva druhy iracionalismu poukazují na to, zda se iracionalita myslitele soustřeďuje na jsoucno či na poznávací prostředky. Zpravidla se ale substanční a kognitivní iracionalismus objevuje ve spojení dohromady.¹⁰

Éra iracionalismu za doby svého trvání prošla jistým vývojem, čímž reagovala na nové trendy a stále pokrokovější myšlení svých autorů. V prvním vývojovém stupni převládala u iracionalistů ještě tendence matematizace a naturalismu. V dalším období se již začal více prosazovat antropocentrismus, psychologie a estetika. Tyto obory vyžadovaly poněkud citlivější přístup, než bylo u vědeckých disciplín ve zvyku. Tímto novým nadsledem se začal omezovat dříve nepostradatelný scientismus. Ve třetím stádiu se iracionalisté navrací k původním filosofickým otázkám, jakými jsou

¹⁰ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 170.

ontologie a metafyzika. V pozdějším vývoji iracionalismu se prosazuje nový směr fenomenologie, pro který je předmětem zájmu otázka existence.¹¹

Obecně lze iracionalismus charakterizovat jako myšlenkový proud 19. století, který vzešel jako reakce na dosavadní poznávací směry, především na racionalismus. S racionalistickými principy poznání iracionalismus zásadně nesouhlasil a vyvracel dosud přijímanou tezi, že nejskutečnějším zdrojem poznání je rozum.

Iracionalisté rozumu nepřikládali přílišný význam při poznání, naopak ho občas popisovali i v negativním světle. Čistý rozum byl pro ně nereálnou ideou. Ambicí iracionalistů se stalo to, aby obrátili pozornost především na lidskou subjektivitu, intuici a cit. Dosavadním filosofickým přístupům vyčítali jejich přílišný důraz na objektivní realitu, v níž je člověk pouze pasivním pozorovatelem a jeho osobité vnímání je zatlačeno do pozadí.

Mezi nejvlivnější iracionalisty vedle Kierkegaarda patřili též Arthur Schopenhauer a Fridrich Nietzsche.

3.1.1 Kierkegaardův přínos

Iracionalismus je jednoznačně doménou S. Kierkegaarda. V čem tkví tedy základ poznání v očích Kierkegaarda? Z četby Kierkegaardových děl každému jistě dojde, že Kierkegaard neusiloval o žádnou striktní vědeckou analýzu, ale spíše podněcoval veřejnost k tomu, aby zkusila pravdu hledat ve svém nitru. Původ jeho odporu k racionálnímu poznání si konkrétněji osvětlíme později.

To, co bylo v předchozích dosud uznávaných poznávacích směrech nežádoucí, Kierkegaard naopak podporuje. Odmítá transformovat osobnost člověka do vědeckých norem a vybízí každého jedince, aby v sobě pěstoval svou jedinečnost a nebránil se svým emocím. V Kierkegaardově prosazování jedince mu nezabránilo ani

¹¹ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 170.

obecně přijaté společenské hledisko. „Veřejnost je všechno a nic, je tou nejnebezpečnější a zároveň tou nejnicotnější ze všech mocí.“¹² Jeho filosofie je ve svém důsledku možná poněkud egocentrická, ale bezesporu zaplňuje prázdňé místo, které mezi ostatními filosofickými směry zůstávalo dlouho netknuté.

Kierkegaardovo iracionální poznání v sobě zahrnuje prožitky, pocity, vášně, nálady, emoce, i další subjektivní pohnutky osobnosti. Právě z těchto projevů lze vyvodit skutečnost. Pravdu člověk nalezne pouze tehdy, pozná-li sám sebe. Pro poznání je neopomenutelnou součástí i víra v Boha a křesťanství. Vědění lze totiž podle Kierkegaarda dosáhnout jedině skrze Boha. Nepravda je proto pouze lidskou vinou, důsledek hříchu. „Vlastní nepravdu mohu objevit pouze sám, neboť teprve, když ji objevím já, je objevena, dříve ne, i kdyby ji znal celý svět.“¹³

3.2 Poznávací schopnosti člověka očima Kierkegaarda

Aby byl člověk schopen poznávat, musí podle Kierkegaarda pochopit dva základní principy, skrze které je skutečné poznání uskutečnitelné. Klíčem pravdy je vědomí sebe sama a víra v Boha. Takto zkráceně, přesto výstižně lze popsat dva pilíře, na kterých Kierkegaard postavil svoji filosofii.

Kierkegaardovo iracionalistické uvažování jsme si již výše představili. Tato teorie by ale nebyla úplná, kdybychom si více nepřiblížili také Kierkegaardovo pojetí jiných poznávacích schopností, a to především jeho stanovisko k racionalismu.

Kierkegaard svým vyjadřováním o racionalismu narážel na předchozí generaci filosofů, kteří považovali za hlavní zdroj poznání rozum a zpravidla opovrhovali poznáním smyslovým. Jak je známo, základ smyslového poznání tvoří počítky a

¹² KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 63.

¹³ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 34.

zkušenosti, zažité v souvislosti se získanými informacemi, které jsou člověku zprostředkovány skrze vlastní smyslové vjemy.

Kierkegaard na rozdíl od racionalistů smyslové poznání nezavrhoval, ale dokázal si na něm najít hodnotný potenciál. Ve svých dílech se nijak výrazně o smyslovém poznání nezmiňuje. Je ale zřejmé, že smysly jako zdroj poznání nevyklučuje. Z celku jeho filosofie naopak plyne, že si subjektivních smyslových vjemů vysoce cení, stejně jako dalších jedinečných prožitků člověka. Smyslové cítění je například i základem jeho estetické existenční fáze.

Zpět ale ke Kierkegaardově názoru k rozumovému poznání. Jeho vyjadřování se k racionalismu odráželo v podstatě jeho reakci na předchozí uznávané principy poznání, které podle něj byly až příliš přeceňovány. Kierkegaard rozumové myšlení neuznával, naopak ho kritizoval. Podle něj byly myšlenkové experimenty pouhou ztrátou času, kdy by člověk již dávno mohl využít okamžiku a jednat, dle svého vnitřního přesvědčení.¹⁴ „Rozum je vždy jenom to, co brání v činu, co hledá důvody pro nečinnost, co zabíjí impetus zanícení lidské existence.“¹⁵

Jednu z nepřekonatelných závad rozumového myšlení znamenal pro Kierkegaarda fakt, že myšlení prakticky vylučuje víru. Kierkegaard v této záležitosti vystupoval velmi nekompromisně. Cokoliv mohlo ohrozit čistou víru v Boha, zásadně odmítal. A právě racionalismus si činil čím dál větší nároky, kterými začal zpochybňovat i posvátné náboženství. Kierkegaardovi vadilo především to, že racionalismus nedostatečně doceňoval křesťanství a dokonce deformoval jeho význam. Racionalisté si podle Kierkegaarda dělali až přílišné nároky na pravdu, i když ve skutečnosti nebyli schopni odhalit celou pravdu.¹⁶

¹⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 619.

¹⁵ SAPÍK M. *Novověká filozofie*. S. 171.

¹⁶ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 39.

3.3 Kritika Hegelových metod poznání

Jméno G. W. F. Hegela bude v této diplomové práci zaznívat možná celkem často, a to ze zcela pochopitelného důvodu. Hegel znamenal totiž pro Kierkegaarda ikonu, i když ne v úplně pozitivním smyslu. Hegelova filosofie je sice diametrálně odlišná od té Kierkegaardovy, na jejich kontrastech se dá ale ještě hlouběji proniknout do myšlenek našeho S. Kierkegaarda, který v podstatě postavil své učení na protikladu k Hegelovi. Ovlivnění Hegelem je nezpochybnitelné.

Vliv Hegela se odráží téměř na všech Kierkegaardových dílech. Studium Hegelových knih Kierkegaarda podnítilo i ke psaní vlastní tvorby, kde se hojně, nesouhlasně a ironicky vyjadřoval téměř ke všem Hegelovým názorům.¹⁷ Kierkegaardova kritika neopomenula ani oblast lidských poznávacích schopností, které v podstatě vystihují celou podstatu člověka i lidstva.

Jak se Kierkegaard stavěl k iracionálnímu, racionálnímu i smyslovému poznávání člověka, jsme si již objasnili. Nyní se blíže podíváme na Hegelovo pojetí, vedle kterého Kierkegaardův úmysl podpoření subjektivismu ještě více vyniká.

3.3.1 Hegelovo odmítnutí smyslovosti, iracionality

I když byl Hegel Kierkegaardovým předchůdcem a nemohl znát jeho filosofii, jeho představa o subjektivním poznání byla poměrně jasná. Pravda, ve které se zohledňují subjektivní pohnutky, je podle Hegela zkreslená, bezcenná. Iracionální poznání je podle Hegela stejně jako empirické poznání nevyslovitelné, nezvěčnitelné, a proto nepřijatelné. Subjektivní pravda je platná pouze individuálně, což pro Hegela nesplňuje podmínku vědeckosti.¹⁸

¹⁷ HANNAY A. *The Cambridge companion to Kierkegaard*. S. 101.

¹⁸ HEGEL G. W. F. *Úvod k dějinám filosofie*. S. 24.

Hegel sice smyslové poznání bral na vědomí, nevyhodnotil ho ale jako příliš cenné. Na začátku se nám smyslové poznání jeví jako to nejcennější, protože je nám nejbližší na dosah. Ve skutečnosti se podle Hegela jedná ale o povrchové poznatky, které nám mohou zprostředkovat akorát informaci o bytí věcí. O smyslovém poznání se vyjadřoval tak, že je platné pouze v konkrétním případě, „zde a nyní“, nemůžeme z něj tedy vyvozovat obecně platné zákonitosti, a tím ztrácí na své ryzosti.¹⁹

Smyslovou zkušenost shledával Hegel jako nejprimitivnější formu vědomí, jelikož je pouze pasivní činností, která pouze zaznamenává smyslová data, ale nedokáže podat žádnou klasifikaci či pohlédnout do hloubky složitější konstrukce.

Dalším důvodem odmítnutí smyslového poznání byl pro Hegela fakt, že nesplnilo podmínku publikovatelnosti. Protože pouze takové vědění, která se dá vyslovit a uveřejnit, může být pravdivé. Smysly nám zobrazují skutečnost subjektivně zkreslenou, což je důvodem Hegelova zavrnutí empirického způsobu poznání.²⁰

3.3.2 Prosazování racionalismu

Konečně se dostáváme k rozumu a racionálnímu poznání, což je nedílný základ Hegelovy filosofie. Jak bylo již naznačeno, podle Hegela tvoří základ pravdivého poznání rozum. „Rozum je jistota, že jest vší realitou.“²¹

Rozumovému poznání připisuje Hegel velký význam. Nejen při utváření osobnosti, ale také v samotné filosofii. Obsahem filosofie podle něj nejsou činy, ale myšlenky. Pravdivá filosofie může být pouze ta, ve které platí všeobecné zákonitosti. Cílem filosofie je tuto jedinou, objektivní pravdu poznat.²²

¹⁹ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 105, 106.

²⁰ SINGER P. *Hegel*. S. 73.

²¹ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 181.

²² HEGEL G. W. F. *Úvod k dějinám filosofie*. S. 24.

„Rozum je duch, když jistota, že je vší realitou, je povýšen na pravdu a když je si vědom sebe jako svého světa a svého světa jako sebe.“²³

²³ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 287.

4 Kierkegaardova tvorba a jeho styl

4.1 Typická charakteristika děl

Sören Kierkegaard má na kontě celou řadu zajímavých spisů. V ústředí své tvorby se věnoval náboženské a filosofické literatuře, ale psal také beletristicky laděná díla. Dále se zasloužil o vydávání autorského časopisu a známé jsou i jeho osobní deníky, které jsou plny Kierkegaardových pocitů a dojmů. Zabývat se všemi jeho díly by bylo velmi rozsáhlé, proto se v této diplomové práci zaměříme pouze na užší výběr z jeho děl, což nám umožní přesnější a detailnější analýzu Kierkegaardových tezí.

O celku jeho tvorby můžeme ale bez rozpaků říci, že je psána velmi charakteristickým způsobem a všechny Kierkegaardovy knihy spojuje určitý atribut, který zároveň výstižně vyjadřuje Kierkegaardův přístup k filosofii. Kierkegaard při své tvorbě vycházel především z vlastních zkušeností a prožitků, a také proto jsou jeho díla plna neskrývaných emocí, subjektivních názorů a niterných prožitků.

Právě tyto aspekty lidského vnímání považoval Kierkegaard za důležité a upřednostňoval je před nezaujatými reflexemi a objektivismem, jak tomu bylo u většiny ostatních filosofů. Kierkegaardův přístup je velmi dobře rozpoznatelný v dílech *Filosofické droby* (1844) a *Bud'anebo* (1843), ze kterých bude dále tato diplomová práce přednostně vycházet.

Kierkegaardovy *Filosofické droby* byly psány s velmi jasným cílem. Kierkegaard v nich rozebírá své přesvědčení o vztahu filosofie a křesťanství. Obou těchto fenoménů si nesmírně vážil, ale zásadně vystupoval proti tomu, aby se filosofické učení s posvátným náboženstvím míchaly do jedné společné položky. Tímto názorem se neshodl především s hegelci, se kterými velmi často polemizoval a kritizoval je.

Filosofické droby nejsou spisem rozsáhlým, ale velice jasně vyjadřují Kierkegaardův náboženský postoj a velmi silné křesťanské zaujetí. V díle se objevují

dialogy, ve kterých se zodpovídají hlavní myšlenky jednotlivých kapitol. Prvkem dialogu se Kierkegaard inspiruje od svého oblíbeného Sókrata, jemuž je ve *Filosofických drobcích* také věnován prostor. Hlavní postavou *Filosofických drobků* je ale bezesporu Kristus. To, že není svým přesným jménem ve spise jmenován, je součástí Kierkegaardovy literární metody.

Ne zcela podobným rázem je psána Kierkegaardova chronologicky starší kniha *Bud'anebo*. Toto dílo je o poznání obsáhlejší a skládá se ze dvou dílů. Stejně jako *Filosofické drobků* je dílo *Bud'anebo* vydáno pod pseudonymem, což je součástí Kierkegaardovy strategie. Kniha působí velice hravě, líbivě a čtivě. Kierkegaard zde popisuje zajímavé příběhy a osudy různých postav, čímž čtenář častokrát dostává pocit, že se nachází v ději prosté povídky. Každá epizoda v *Bud'anebo* je ale psaná cíleně, s určitým podtextem a pointou, která se čtenáři zcela nenápadně a nenásilně vrývá pod kůži. Kierkegaard se v podstatě snaží navést čtenáře na cestu křesťanství. Přijít na to musí ale každý sám v domnění, že není pod vlivem nikoho dalšího.

I *Bud'anebo* je plné různých dialogů, které vycházejí z konkrétních situací a případů. Absence obecných pouček a nadnesených frází je také rysem toho, jak Kierkegaard kontrastuje Hegelovi ve všech detailech. I když se v jejich filosofiích dají najít jisté paralely, jedná se spíše o formální než ideovou podobnost. Na knize *Bud'anebo* začal Kierkegaard pracovat bezprostředně po seznámení se s Hegelovým učením a chtěl tak na něj reagovat a podrobit ho kritice. Kierkegaardův způsob kritiky je vždy nenápadný, jemný a nepřímý. I přesto je tento způsob oponování ve svém konečném důsledku velice efektivní a Kierkegaard si na něm velmi striktně zakládá.

Kierkegaard neuznával jakoukoliv formu zprostředkovaného tvrzení a velmi jasně zpochybňoval jeho platnost. Dobírání se pravdy není proto podle Kierkegaarda pouze o sběru a prosté reflexi určitých faktů. Zásadní je pro něj nezbytně také forma sdělení. Za komplexem příběhů jeho postav se skrývá křesťanské pozadí, ze kterého vychází všechny Kierkegaardovy pohnutky. Výjimkou nejsou ani tak závažná témata, jako je například pravda, skutečnost a poznání.

4.2 Vize Kierkegaardových děl

Při četbě Kierkegaardových spisů se musí uznat, že jsou psány způsobem osobitým. Své charakteristické vyjadřování používal nejen k ozvláštnění knih z literárního hlediska, ale jeho metoda obsahovala i jistý psychologický aspekt, který měl za úkol nepozorovaně zapůsobit na čtenáře a zároveň ho přimět k tomu, aby se zamyslel nad určitým tématem.

V podtextu jeho díla se můžeme dozvědět i něco o samotném autorovi a ozřejmí se nám i jeho hlavní úmysl, zaměřit zájem individua sama na sebe. Své čtenáře chtěl Kierkegaard přimět k tomu, aby svou pozornost obrátili sami na sebe. Dosáhnout se toho pokoušel skrze emocionální působení, čímž zamýšlel vzbudit ve čtenáři vášeň, touhu po pravdě. Jeho dílo je plno uměleckých tvarů, často zmiňuje také příběhy ze Starého zákona. Poukázáním na konkrétní případy postupně rozvíjí svoji teorii o lidské existenci. Uvědomění si svého bytí můžeme skrze úzkost, utrpení, smrt,... ale především skrze vášeň, která znamená dle Kierkegaardova hlavní zdroj života.²⁴

Zajímavostí Kierkegaardových děl je například fakt, že je zpravidla nechával vydávat pod pseudonymy a nepřímé sdělení pokládal za jediné přípustné, chceme-li nalézt pravdu.²⁵ Svým stylem i hlavním námětem spisů se Kierkegaard přibližuje Sókratovi, který byl pro něj velkým vzorem. Se Sókratem sdílí Kierkegaard především zaujetí člověkem a svou pozornost soustředí zejména na problematiku lidského života. U Sókrata podle Kierkegaardova začíná subjektivní myšlení a dokonce ho za toto záslužné prvenství označuje za spolupracovníka božství.²⁶

²⁴ NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1.* S. 246.

²⁵ STÖRIG H. J. *Malé dějiny filosofie.* S. 394.

²⁶ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení.* S. 102.

Sókratés inspiroval Kierkegaarda také svým známým výrokem: *vím, že nic nevím*. Kierkegaard pak dále rozvíjel myšlenku o uvědomění si vlastního nevědění. Pravda podle něj nemůže existovat ve smyslu hotového vědění.

Kierkegaardova díla na sebe strhávají pozornost také z hlediska vědy a poznávání. Při četbě jakékoliv Kierkegaardovy knihy každému dojde, že Kierkegaard nebyl striktním filosofem, který by usiloval o stanovení určitých pravidel a systému, pomocí něhož se má člověku vštípit konkrétní idea. Kierkegaardovi šlo především o to, aby si každý našel svoji pravdu. Pravda se skrývá uvnitř každého individua a je na samotném subjektu, aby ji v sobě objevil.²⁷

Objektivní poznání Kierkegaard nehodnotil jako cenné či člověku přínosné a spíše zaujímal pozici jakéhosi kritika metafyziky. Jeho záměrem bylo pohnout s dosud nehybnými modely objektivní pravdy. Z jedince podle něj dělaly pouze pasivního příjemce norem, který se ničím neliší od řady dalších objektů. Individuální přístup k jedinci i nazírání na problematiku vědy taktéž spojuje Kierkegaardovu filosofii s učením Sókrata. Sókratés byl totiž „líčen jako myslitel, který buď či jen málo usiloval o nějaké vědění, avšak tím spíše otřásal tím, co jiní za vědění pokládají.“²⁸

4.3 Kierkegaardův literární styl

Kierkegaardův spisovatelský styl je charakteristický díky několika specifickým detailům. Zmínka o Kierkegaardově literární metodě je možná ve skutečnosti důležitější, než se může zdát. V jeho stylu, který bude níže rozebrán, je totiž zakomponovaná metoda kritiky, kterou Kierkegaard rovněž přebírá od Sókrata. Roku

²⁷ STÖRIG H. J. *Malé dějiny filosofie*. S. 395.

²⁸ GRAESER A. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. S. 113.

1841 Kierkegaard dokonce obhájil svoji diplomovou práci s tématem *Pojem ironie, se stálým zřetelem k Sókratovi*.²⁹

Kierkegaardovi v jeho dílech šlo především o to, aby každý pochopil pravdu svým způsobem. Poznání pravdy lze dosáhnout skrze použití ironie, což dříve tvrdil i Sókratés. V ironii viděl Kierkegaard i Sókratés zvláštní sílu, která dokáže osvobodit člověka. „Ironie neguje jakýkoli pozitivní princip a odhaluje jeho vnitřní rozpornost“.³⁰ Kierkegaard se o ironii i humoru zmiňuje také ve svém díle *Bud'anebo*.

Ironie pro Kierkegarda nezahrnuje pouze stylistickou obratnost, ale symbolizuje pro něj i jakýsi životní postoj. Ironie dává člověku svobodu nezávisle se vyjadřovat a zcela neotřele dát třeba i najevo svůj nesouhlas vůči čemukoliv. Z ironie srší i jakási negace, která je ovšem vyjadřována často vtipně i s nadsázkou a proto nepůsobí vulgárně. V Kierkegaardově pojetí se ironie objevuje v souvislosti poznávání a vědění. Uznávané principy vědy v sobě doposud zahrnovaly i jistou nedotknutelnost a vyžadovaly si všeobecný společenský respekt. K této svázanosti přistupuje Kierkegaard poněkud skepticky a díky své ironii nachází prostor, kde vypustit své subjektivní pohledy na problematiku.

Ironický přístup neznamena pro Kierkegarda ale jen pouhou pochybovačnost. Představuje pro něj ale daleko více. V ironii nalézají Kierkegaard metodu vyjádření svých nejnítěrnějších pohnutek, ve které není vázaný žádnými hranicemi. Rozum zde netvoří mez pro fantazii. Ironie dává člověku volnost, kde nemusí potlačovat své emoce a může dát svobodný průchod svým pocitům, intuici a celému svému JÁ.³¹

Použití ironie se u Kierkegarda snoubí s nepřímým sdělením, které rovněž navozuje intimnější atmosféru. I přes lehkou zastřenost a roušku tajemství pohlcuje Kierkegaardova nepřímost hloubku a intenzitu. Skutečnosti sdělované nepřímo, jsou

²⁹ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 16.

³⁰ NETOPIILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1*. S. 247.

³¹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 106.

ozvláštněné nejen netypickou niterností, ale působí svým způsobem i jako umění. Při čtení nepřímého vyjadřování musí být čtenář schopen číst mezi řádky, což zároveň zvýší jeho pozornost a právě na to Kierkegaard apeluje. Intenzivnější prožitek ze čtení takového díla je proto v tomto provedení zaručen. Lepší obratnost vyžaduje nepřímé sdělení ale i od samotného autora, který musí být obdařen také jistou citlivostí, aby se mu podařilo navodit tu správnou vlnu a přimět čtenáře k vlastní úvaze.

Podle Kierkegaarda je pro autora vždy jednodušší přímočará cesta přímého sdělení. Ta ovšem postrádá nejen osobité kouzlo, ale ani není schopna vyjádřit skutečnou pravdu. K pravdivému východisku brání přímému sdělení jeho povrchnost a lhostejnost. Snaha vštípit čtenáři již hotové vědění neoponechává žádný prostor pro osobní názor a omezuje tak čtenářův aktivní přístup k věci. Kierkegaard používá nepřímé sdělení často v souvislosti s křesťanskými otázkami.³²

Aby Kierkegaardova tvorba působila tajupně po všech stránkách, využívá Kierkegaard různých pseudonymů, kterými se pod svými díly podepisuje. Tato strategie je ale podpořena více důvody, proč Kierkegaard zásadně neprozrazuje svoji pravou totožnost. V první řadě se chtěl Kierkegaard vyhnout nejspíše nálepce „náboženského autora“, čímž by mohl některé čtenáře odradit. Kierkegaard volil raději neutrální základ a nechával na čtenáři, ať si na jeho knihy vytvoří svůj vlastní názor.

Kierkegaard vsází na postupné a nenásilné naladění čtenáře. Nepoužívá žádné nekompromisní definice, ale vychází z dialogů, ve kterých vlastně zastupuje hlasy všech postav a rozhovor tedy vede se sebou samým. Výhodou toho je, že může vycházet z různých úhlů pohledu a dialog nastaví přesně dle svého záměru. Ani ve většině rozhovorů neopomíná Kierkegaard všudypřítomné křesťanské pozadí.³³

³² OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 221.

³³ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 230.

5 Zaujetí člověkem

5.1 Psychologie, egoismus, náboženská

Sören Kierkegaard se dá označit za jednoznačného subjektivistu. Lidské nitro je pro Kierkegaarda ústřední záležitostí jak v otázce poznání, tak v náboženské. Jak je známo, své zaujetí člověkem přebíral Kierkegaard především od Sókrata. Seznámení se se Sókratovým učením znamenalo pro Kierkegaarda ale teprve začátek, kdy začal pracovat na svém učení o jedinečnosti člověka.

Kierkegaard byl fascinován vším tím, co utváří člověka jako jedinečnou a specifickou bytost. Každý je neopakovatelným originálem, což se podle Kierkegaarda projevuje především nezaměnitelným vnímáním a prožíváním. Subjektivita je člověku dána od Boha, ale pouze samotný konkrétní jedinec může být schopný opravdového sebepoznání. Další rozvádění teorie o subjektu a jeho bytí je předmětem Kierkegaardova existenciálního učení, které se budeme věnovat v deváté kapitole.

Odhlédnout od společnosti, mravního kodexu či veřejného mínění bylo a stále je pro mnohé nepředstavitelné. Sören Kierkegaard usiloval o překonání tohoto pomyslného svázání člověka. Pro každého jedince má být centrem JÁ a pouze svobodné JÁ má právo rozhodovat o činech člověka. Tento názor zdatně zavání egoismem, což však podle Kierkegaarda není nic negativního.

Kierkegaard vyzdvihoval prožívání i celou psychologickou stránku osobnosti na první místo. Jedině ve svém nitru se můžeme dozvědět pravdu a naleznout odpověď na všechny otázky. Vyšší instanci lidského poznání představovala pro Kierkegaarda jediné víra. Pouze víra v Boha může člověka posunout dále a dát hlubší význam své existenci.

5.2 Subjektivismus

Kierkegaard považoval za centrum člověka jeho vlastní nitro. Důležité pro něj bylo uvědomění si jedinečnosti každého jedince, zahledění do své vlastní osoby a vyslyšení svých pocitů. Právě cit a prožitek znamenaly pro Kierkegaarda neopomenutelnou složku lidské osobnosti, pomocí které si člověk uvědomí sama sebe a poté může poznávat i svět.

Je důležité, aby člověk uměl nahlížet do svého nitra a nenechal se strhnout žádnými vnějšími vlivy. Neodmyslitelnou součástí Kierkegaardovy filosofie je nejen jeho subjektivita, ale také přístup k víře. Víra totiž člověku také napomáhá k uvědomění si svého nitra, ve kterém nalezneme odpovědi na nejrůznější otázky. Kierkegaard byl toho názoru, že víra dává člověku svobodu a poznávání Boha napomůže také v poznání sama sebe. „V sókratovském nazírání je každý člověk sám sobě centrem, celý svět se v něm soustřeďuje, neboť jeho sebepoznání se rovná jakémusi poznání božstva.“³⁴

Člověk by se ve svém životě měl umět soustředit hlavně sám na sebe, protože pouze v souladu se svým nitrem může naleznout uspokojení. Kierkegaard neuznával na rozdíl od Hegela vědění, jako hlavní součást lidské osobnosti. Vědění pro člověka není podle Kierkegaarda důležité, daleko cennější je pro jednotlivce víra v Boha. Víru považoval Kierkegaard dokonce za smysl vzniku lidské existence a také za největší jistotu.³⁵

Za hlavní zdroj a projev života Kierkegaard považuje vášeň. Kierkegaard ve svém díle upozorňuje, že bychom své pocity a vůbec sami sebe neměli potlačovat, protože náš duch tohle nedovolí. Vede to pouze k tomu, že náš duch „spoutá okovami těžkomyslnosti“.³⁶

³⁴ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 32.

³⁵ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 93.

³⁶ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 659.

Kierkegaard toto tvrzení ilustruje praktickým příkladem, který pochází z dob vlády císaře Nerona. Císař disponuje nesmírnou mocí, dopřává si rozkoše plnými doušky, je ale znuděn životem a nemůže se zbavit jisté úzkosti, která ho nepříjemně svírá. Kierkegaard tuto úzkost přisuzuje duchu, který se nemůže dostat na povrch. Aby se „duch dostal na povrch“, je třeba pochopit smysl vlastní existence a najít sám sebe. Nero je z čirého zoufalství a neuspokojení schopen neuvěřitelných činů: „bol schopný dať rozštvrtiť diťa před očami matky, len aby zistil, či jej zúfalstvo nedodá nový výraz jeho vášni a nespůsobí mu rozkoš.“³⁷

5.3 Vývojové fáze lidské osobnosti

Kierkegaard uznává člověka jako subjekt, který je hodnotný už tím, že je na světě a nerozhoduje o tom jeho rasový původ či národní příslušnost.³⁸ I když je každý člověk pro Kierkegaarda plnohodnotnou bytostí, už díky svému jedinečnému prožívání, rozlišuje tři stupně vývoje jeho osobnosti. Člověk se zařazuje do příslušné skupiny podle toho, na jaký prvek se převážně orientuje jeho existence.

Kierkegaard přitom zdůrazňuje lidskou svobodu, protože každé JÁ má moc se zařadit tam, kam je mu to nejbližší. Člověk musí zvolit sám sebe.³⁹ Rozhodující vliv má přitom lidská vůle. Kierkegaard rozeznává stádium estetické, etické a náboženské. Každé z nich je svým způsobem obsaženo v člověku, jen je otázkou, do jaké míry je konkrétní jedinec schopen využít svých předpokladů. Každý z Kierkegaardových stupňů je v podstatě hodnotný, protože spěje k dokonalosti.⁴⁰

³⁷ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 643.

³⁸ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 215.

³⁹ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 669.

⁴⁰ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 196.

5.3.1 Estetická fáze

Prvním estetickým stádiem začíná Kierkegaardova kvalitativní triáda lidské existence. Zaujímá pozici nejnižší z toho důvodu, že prochází neustálým vývojem a pohybem a stále ještě hledá svůj hlavní smysl. Svým předmětem zájmu se typ estéta orientuje převážně na hédonistické cíle, touží po ukojení své vášně, naplnění přání a smysl své existence spočívá hlavně v požitcích, okušených v pozemském světě.⁴¹

Estetická fáze plní funkci vstupní etapy, kdy se člověk probouzí ve svém bytí a začíná pociťovat a prožívat různorodé požitky, které mu jeho svět nabízí. Estetické stádium je ale ze všech tří nejvíce pohanské a podle Kierkegaarda v mnohých aspektech nevyzrálé. Nitro esteta není vyrovnané s vlastní existencí, ocitá se neustále v otázkách a vnitřní rozporumyslnosti. Estetika spojuje se světem nejvíce jeho smyslové vnímání, pomocí kterého usiluje o dostání uspokojení. Estetik nejvíce touží po kráse, smyslnosti, požitku i uměleckosti.⁴²

Estetický typ člověka proplouvá svým životem s lehkostí, vyhledává potěšení současnosti a nezatěžuje se ničím hlubším, než snahou uspokojení svého libida. Tento způsob existence působí na první pohled možná líbivě, ale ve skutečnosti je velmi omezený a povrchní. Estetik totiž podle Kierkegaarda není schopen proniknout do hloubky svého JÁ a naleznout ve svém nitru pravou podstatu své existence. Estetici jsou vlastně zajatci své vlastní omezenosti, která jim nedovolí nahlédnout za hranice své smyslovosti.⁴³

Kierkegaard vidí hlavní nedostatek estetiků v jejich nedostatečné duchovnosti, a proto jsou teprve na začátku cesty k Bohu, ale i k sobě samým. Estetik totiž není schopen využít svobodou vůli ve svém nitru a je vlastně otrokem svých vlastních

⁴¹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 27.

⁴² OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 37.

⁴³ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 127.

tužeb. Estetik žije pouze přítomností, okamžikem a nedokáže mít plnou kontrolu nad svým životem.

Jeho existence je spojena s určitou pasivitou a neschopností (i nechutí) něco ve svém životě měnit. Pro blaho mu stačí pouze uspokojení momentálních zájmů. Takové bytí se nevyznačuje ale stabilitou, která by člověku zajistila i spokojené zítřky a výhledy do budoucnosti. Estetikovi totiž chybí jistá vize a životní vyhlídky, a proto se někdy může setkávat s určitou melancholií či úzkostí. Tato úzkost je ale zároveň i jeho energií a je s ní substančně spojený.⁴⁴

Takovýmto vyložením estetického bytí chtěl Kierkegaard poukázat také na jeho nespokojenost se způsobem života, který vedou „rádoby křesťané“. Mnoho lidí se ve své době vydávalo za věřící. Pravý křesťan by měl dle všeho žít životem duchovním, spořádaným a skromným. Kierkegaard ale soudobé občany nepovažoval za dostatečně religiózní a spíše je přirovnával k estetickému typu člověka. Ne všichni křesťané jsou podle něj dostatečně věřící a až příliš se od duchovního života nechávají odvádět svojí hédonistickou stránkou osobnosti. Tímto chtěl Kierkegaard apelovat na člověka, aby se probudil, poznal co je v životě skutečně hodnotné a tím se pak mohl propracovat do další existenční fáze.⁴⁵

Pro estetika je typická jeho radost z vlastní existence, svých zájmů, práce, talentu i věcí kolem sebe.⁴⁶ I když se dá estetické stádium takto obecně charakterizovat, není ve své rovině zcela na stejné úrovni. Kierkegaard se ve své knize *Bud'anebo* zmiňuje o různých úrovních zralosti estetického typu, což dokládá na praktických příbězích různých postav.

Jednou z nich je Don Juan, který je známý svým neutichajícím chtíčem po ženách. Tento proslulý svůdce je ve svém životě silně ovlivněn svým libidem a

⁴⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 138.

⁴⁵ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 55.

⁴⁶ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 200.

neustálou touhou po vášni a erotickém prožitku. I když mu hrátky se ženami přinášejí potěšení, stává se vlastním otrokem a obětí své vášně. Není schopný čelit a odporovat svému sexuálnímu apetitu a to ho spoutává a omezuje. Don Juan: „Vychutnáva požitok z ukojenej žádostivosti, a len čo si ho vychutná, vyhl'adá si nový objekt, a tak to ide do nekonečna.“⁴⁷ Jeho chtíč si žádá neustále nové zážitky a nedovolí mu posunout se nikam dále. Don Juan zůstává uvězněný ve svém svůdcovském životě, který není schopný naplnit jiným způsobem.

5.3.2 Etická fáze

Přechod z estetické fáze do etické bere Kierkegaard jako progresivní pohyb, který je uskutečnitelný pomocí vůle člověka. Jedinec už se neorientuje v životě na světské požitky, ale dostává se do mentálně vyšší sféry, kde se ponořuje hlouběji do nitra své existence. Etická volba JÁ se vyznačuje vyšším stupněm osobní svobody, ale zároveň je omezována jinými, zpravidla společenskými instancemi. „Estetické v člověku je to, čím je člověk bezprostředně tím, čím je; etické je to, čím sa stane tím, čím se stane.“⁴⁸

Aby člověk postoupil do etické roviny, musí především zvolit sama sebe. „V etice je osobnost sústredena sama do seba, v absolútnom zmysle je teda estetické vylúčené, respektive je vylúčené jako niečo absolútne, ale v relatívnom zmysle ostane ustavične zachované.“⁴⁹ Rozdíl mezi estetikem a etikem spočívá také v nastoupení větší vážnosti, svědomitosti a zásaduplnosti etického člověka.

Etik se již nezabývá vnějším světem a nevyhledává smyslové požitky tak jako estetik. Etický typ se stahuje více do vnitřní stránky své osobnosti a uvědomuje si povinnosti, které vyplývají z jeho existence. Ve své sebereflexi dokáže dosáhnout

⁴⁷ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 107.

⁴⁸ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 633.

⁴⁹ Tamtéž.

vyšší koncentrovanosti a stanovuje si cíle pro svůj život. Jeho uvažování prochází změnou, do podvědomí se mu dostávají společenské normy a učí se více rozeznávat dobro a zlo.⁵⁰

Uvědomění si vyšších instancí ukládá do nitra etika nové pocity, díky nimž se v něm začínají rodit vlastnosti, jakou je například odpovědnost. Jedinec se již nerozhoduje podle své libovůle, ale je si vědom jistých morálních zásad a stanovuje si vyšší ideály, než pouze uspokojení základních potřeb. Vlastní egocentričnost ustupuje do pozadí a dochází k prohloubení uvědomění si závazků, kterých člověk nabude například při vstupu do manželství či v jiných podřízených vztazích.⁵¹

5.3.3 Náboženská fáze

Ani v etickém stádiu, které klade již mnohem odpovědnější nároky než v estetické fázi, není existence člověka dle Kierkegaardovy hierarchie završena. Jak jedinec prochází jednotlivými etapami, vzrůstá i jeho podvědomí o vyšším ideálu, kterému by se chtěl co nejvíce přiblížit. Přejít do vyššího stádia je podmíněn velmi vyspělým morálním cítěním, kdy začíná převyšovat hranici lidské morálky a touží se zařadit do ještě nadřazenější instance.

V náboženském stádiu již nemají rozhodující vliv lidské zákony a společenské normy. Nejdůležitější prioritou života se stává víra v Boha. Etické požadavky ustupují do pozadí a člověk se nyní řídí pouze svými pocity, které jsou v souladu s jeho náboženským vnímáním. Fakt, že morálka i další společenské ustanovení již na člověka nepůsobí jako rozhodující činitel, může zavánět opět jistým typem egocentrismu. Toto zahledění sama do sebe ale nemá už nic společného s estetickou fází, kdy se egocentrismus vyznačoval slepým prosazováním vlastního libida a snahou uspokojit své chutě za každých okolností.

⁵⁰ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 61.

⁵¹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 51.

Sebestřednost v náboženském stádiu se vyznačuje svojí duchovní podobou, kdy se subjekt izoluje před svým okolím a ponořuje se hlouběji do sebe a do svého vztahu k Bohu. To, že v křesťanství má hodnotu jedinec a ne obecně uznávané mínění, je samo o sobě paradoxem a přerůstá hranice etiky. „Abrahámův příběh znamená teleologickou suspenzaci etiky. Jako jedinec přerostl Abrahám vše, co je obecné.“⁵²

Egoismus náboženského jedince se projevuje poněkud jiným způsobem. Samozřejmě si musí být jistý sám sebou, vnímat své JÁ a absolutně věřit svým vnitřním pocitům a domněnkám. Jeho přesvědčení se nyní odvíjí ale od jeho vztahu k Bohu. V náboženském stádiu je člověk spjat se svým Bohem do takové míry, kdy je přesvědčen, že jeho vnitřní pohnutky mají současně religiózní charakter a subjekt v podstatě věří, že jeho rozhodnutí a činy jsou řízeny dle božího hlasu.

Stanout v náboženském stádiu není ovšem tak jednoduché. Na věřícího jsou zde kladeny velmi náročné požadavky, kdy se ryze jeho víry může prověřovat i dosti vyhrocenými situacemi. Typickým příkladem je i tzv. náboženský paradox, kdy je otec prakticky nucen zvolit mezi etickým přesvědčením a současně životem vlastního syna a na druhé straně mezi svým Bohem. V náboženské fázi je jasně dáno, že náboženské přesvědčení musí být na prvním místě za všech okolností, což zároveň napovídá, jak otcova volba nakonec dopadla.⁵³

V náboženském stupni vývoje existence lidské osoby nemůže spočinout každý. Náboženským stoupencem může být jedinec psychicky vyrovnaný a odolný jedinec, který musí mít zároveň i velice silnou vůli. V této fázi se překonávají nejen hranice etiky, ale i pozemskosti a hlavní oporou člověka v této fázi je jeho víra, duchovní svět. Vnější svět je dávno považován za povrchní a nedostatečný pro religiózní úroveň.⁵⁴

⁵² KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 57.

⁵³ KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 12.

⁵⁴ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 68.

Nespokojenost s nenaplněním víry je jedním z hlavních důvodů, proč se etik vydává na cestu do vyšší úrovně existence. Náboženské stádium je bráno také jako nejnítěrnější fáze, kdy člověk odhaluje svoji dosud neprobuzenou stránku lidství, skrze kterou zároveň teprve začíná realizovat skutečně sebe sama.⁵⁵

Naplnění existence náboženské osoby se skrývá v lásce k Bohu. Pokud dosáhne člověk tohoto cíle, dosáhne zároveň i vrcholu svého bytí.

5.4 Jaký mají tyto fáze vliv na lidské poznání

Jak již bylo řečeno, žádný ze zmíněných stupňů lidské existence se podle Kierkegaarda nadá považovat za špatný, neboť skrze každou fázi se člověk postupně propracovává dále, postupuje ke stále vyššímu cíli. Není možné to, aby se člověk narodil a hned se mohl řadit do religiozní úrovně. Víra totiž není vrozená a každý jedinec se k ní musí propracovat svojí vlastní individuální cestou. Kierkegaard víru považuje za jakýsi dar od Boha.

V každém stádiu se člověk orientuje na jiné hodnoty, podle nichž získává také různým způsobem uzřené poznání, které v poslední rovině považuje za jediné přípustné. Podle Kierkegaardovy charakteristiky každého typu existence se dá vyvodit i hodnotový systém, podle něhož si každá fáze určuje to, co považuje za opravdové, skutečné a také uznatelné za základ lidského poznání. Záleží jen na konkrétním jedinci, k jaké volbě se přikloní. Proto buď-anebo...

Estetik je zaměřen na vnější svět. Užívá si krásy pozemského života plnými doušky a jeho smyslové počitky dávají smysl jeho existenci. Estetik vnímá přírodu, blízké okolí i své vlastní kvality a tyto podněty v něm vyvolávají různé fantazie a nápaditosti, které v něm probouzejí jakousi tvořivost. Estetik dokáže být velmi citlivý

⁵⁵ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 56.

a vnímavý, což rozvíjí i jeho uměleckou stránku a poetičnost, skrze kterou umí estetik velice hravě vyjádřit své emoce a cítění.

Smyslové počitky jsou tedy hlavním zdrojem estetického poznání. Schopnost estetických poznatků je dána okamžikem, současností, přítomnou chvílí. Možná proto se takovému poznání dá vytknout jeho pomíjivost a omezenost. Na druhou stranu je estetik vybaven takovou dávkou expresivity, která se v jiných fázích již neobjevuje a jeho smyslný prožitkový svět přináší velmi zajímavé aspekty.

Posuneme-li se do Kierkegaardova etického stádia, tak rázem zjistíme, že tato fáze je založená na zcela odlišných principech a pravdu vidí v daleko jiných hodnotách než estetik. Za produkt poznání již není považován estetický výplod subjektu, ale zaměřuje se na více duchovnějši hodnoty. V popředí již nestojí jedno ústřední ego, ale dochází k uvědomění si více spleťtých vztahů, společenské hierarchie a zcela nové hledisko morálky. „Mravnost je charakter, ... charakter je niternost.“⁵⁶

Etik již nevyhledává požitky, ale více si uvědomuje svoji odpovědnost a podřazenost. Pociťování vyšší míry povinností dává vzniknout jiné pyramidě hodnot, než tomu bylo u estetika. Pravdivé poznání proto nachází ve svém morálním podvědomí.

Konečně náboženský člověk žije ve svém světě, který se nejvíce vzdaluje tomu pozemskému a směřuje ke stále hlubšímu duchovnu. Skutečné hodnoty nenachází v požitcích, ani v morálních vztazích. V náboženském stádiu se subjekt povznáší nad všechno to, co nemá spojitost s Bohem. Jeho život je velmi vyrovnaný, má jasnou představu o tom, co má pokládat za opravdové a k jakým cílům se má ubírat.

Náboženské poznání tkví v poznání sebe, ale hlavně v poznání Boha. Jedině víra je cestou k pravdivému poznání a vše ostatní nemá pro náboženského jedince význam. Přiblížit se Bohu můžeme jedině po úplném odevzdání se víře a také skrze nesmírnou lásku k němu. V tomto momentě přichází podle Kierkegaardova vrchol,

⁵⁶ KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 36.

kterého je člověk ve své existenci schopen. Křesťanství a víra je jediným skutečným poznáním a pravdou. „Víra není žádné estetické pohnutí, ale něco daleko vyššího, protože ji předchází rezignace. Víra není bezprostřední popud srdce, nýbrž paradox života.“⁵⁷

⁵⁷ KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 41.

6 Náboženství

6.1 Kierkegaardovo pojetí víry

Již podle existenčních fází je patrné, že pro Kierkegaarda znamenala víra vrcholný stupeň z hlediska lidského bytí. I on sám je svým životem příkladem toho, jak moc se náboženskému přesvědčení dá podlehnout a podřít mu veškerý osobní prostor. Víra pro Kierkegaarda nebyla pouze jakýmsi doplňkem, který si člověk měl dle norem dobových zvyků přisvojit. Křesťanství a Boha si Kierkegaard cenil mnohem více. I proto častokrát kritizoval společnost i některé filosofy za to, že víře nepřisuzují takové hodnoty, kterých si křesťanství zaslouhuje.

Není proto divu, že byl značně pobouřen zastánci Hegela, kteří tvrdili, že je víra nižším stádiem než vědění a je třeba ustupovat od víry k vědě. Kierkegaard v těchto heslech viděl jednoznačně ztrátu vztahu jedince k Bohu a snížení hodnoty náboženství vůbec.⁵⁸ Oproti většině ostatních filosofů usiloval Kierkegaard o stále větší prohlubování náboženské víry každého jedince a věda jako taková byla až na dalším místě v pořadí. Víru považoval Kierkegaard za dar Boží, a proto svojí hodnotou daleko převyšuje lidský rozum.

S dobovým trendem, přizpůsobovat víru tradičním koncepcím poznání, Kierkegaard výslovně nesouhlasil. Křesťanství se podle něj nedalo v žádném případě přirovnávat k hrstce vědeckých poznatků, které by se daly dále nezaujatě analyzovat, třídit a systematizovat. Křesťanství v sobě zahrnuje vizi, která se nedá srovnávat s žádnou jinou filosofií. Kierkegaardovým cílem bylo upozornit společnost na skutečný obsah křesťanství. Na ten se podle něj v poslední době zapomínalo a křesťanské učení bylo moderním světem nenápadně transformováno do nové teorie, která s tím původním měla společného jen málo.⁵⁹

⁵⁸ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 201.

⁵⁹ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 88.

Již z předchozích tvrzení vyplývá, že Kierkegaard nebyl žádným zarputilým průkopníkem vědeckých teorií. Podstatou pro něj byla Boží existence a láska k němu. Poznání Boha znamenalo pro Kierkegaarda smysl života.⁶⁰ Věřící člověk tedy ke svému životu nepotřebuje nic jiného, než svého Boha. „Ako Bohu nič nie je nemožné, nič nie je nemožné ani nábožnému jednotlivcovi“.⁶¹ Díky těmto názorům byl Kierkegaard brán často více jako náboženský myslitel, než jako filosof.

Již samotná láska k Bohu v sobě obsahuje cosi nadpozemského a nedá se srovnávat s láskou mezi lidmi. Láska má každopádně základ ve vlastní sebelásce a až poté je schopna zahrnout do své přízně někoho dalšího. Kierkegaard se ve své úvaze o lásce zamýšlí i nad nešťastnou láskou mezi lidmi, která podle něj pramení ze vzájemného neporozumění. Nedokonalost této lásky je určena její pozemskostí a časovostí, což mezilidské vztahy neodmyslitelně poznamenává. Lásku k Bohu Kierkegaard řadí ale do zcela jiné kategorie. Láska k Bohu je spojená s jistou nadpozemskostí, což překonává hranice světské úrovně a stává se tím pádem věčnou.⁶²

Bůh byl pro Kierkegaarda oporou ve všech životních situacích. Díky bohatému duchovnímu světu se Kierkegaard vypořádával s pozemskou realitou, která pro něj nebyla vždy příjemnou. V křesťanství nacházel Kierkegaard prostředek pro spojení s nadpozemským. Čím intenzivněji se Kierkegaard ponořoval do svého náboženského světa, tím dostával stále více svého cíle, co nejvíce se přiblížit Bohu. Víra není ale nikomu dána do kolébky. Každý jedinec se při poznávání svého Boha musí naučit aktivovat svoji vnitřní stránku a postupným vývojem jeho psychického vnímání se vytváří i jeho schopnost bezprostředně uvěřit a spojit se s Bohem.

Víra v Boha boří hranice všeho nemožného, jelikož skrze Boha se dějí zázraky a věřící člověk díky své víře nalezne odpovědi na všechny své otázky. Kierkegaardův

⁶⁰ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 703.

⁶¹ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 484.

⁶² STÖRIG H. J. *Malé dějiny filosofie*. S. 44.

Bůh v sobě zrcadlí nekonečnou svobodu, zázrak, ale i paradox. Ten, kdo věří v zázrak, je obdařen nekonečnými možnostmi a jeho víra ho přenáší daleko za hranice rozumu, ale i za mez etiky. Kierkegaardův Bůh tedy vystupuje bez gnozeologického i etického závazku. Důkaz zázraku, který Bůh pro člověka vykonal, se dá dohledat v Biblických příbězích, konkrétně u Abraháma a Joba.⁶³

V křesťanství nejde podle Kierkegaarda pouze o uctívání určité modly, Ježíše Krista. Ve víře dochází k prohlubování vztahů, odhalení své niterné stránky a naprosté odevzdání se své náboženské intuici. Křesťanství neznamena proto pouhou znalost určitých historických faktů, ale vyžaduje také hlubší osobní invenci. Kierkegaard apeloval také na pasivitu křesťana a snažil se jedince vyburcovat k činu. V souvislosti s tím se mluví o tzv. Kierkegaardově křesťanské etice.⁶⁴

Osobitost každého jedince je jeden z velmi důležitých faktorů, který ke křesťanství patří. Každý subjekt vystupuje sám za sebe a je odpovědný za svá rozhodnutí. Člověk se proto nemůže schovat pod záštitu celé společnosti, protože každé individuum zodpovídá za své činy před Bohem jednotlivě. Individuální přístup v křesťanství podporuje autentické cítění jedince a zvyšuje míru osobní odpovědnosti, kterých by jinak anonymita člověka zbavovala.

Víra v Boha nám v podstatě pomáhá najít sama sebe a odpovědi na nezodpovězené otázky, které nám nepředkládá Bůh přímo, pouze nám ukazuje cestu, jak se k jejich pravdivému zodpovězení dostat. V křesťanství má být člověk zcela otevřen vlivu Boha. Toto odhalení nitra jedinci zároveň pomáhá k poznání své vlastní lidské podstaty a těch nejniternějších emocí. Skrze Boha tedy člověk poznává sám sebe a jedině přiblížení se k Bohu člověku zaručí možnost nahlédnutí pravdy, neboť lidská pravda je nicotná s v porovnání s pravdou Boží.⁶⁵

⁶³ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 211.

⁶⁴ HANNAY A. *The Cambridge companion to Kierkegaard*. S. 349.

⁶⁵ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 211.

6.2 Sebepoznání skrze víru

Kierkegaardovo náboženské učení je všelijak provázané, dotýká se různých témat, ale vždy vyústí v jediný závěr. Jak je již z předchozích odstavců zřejmé, pro Kierkegaarda neznačí náboženství jen symbolický biblický příběh, který je tradován z generace na generaci a jeho obecné pochopení patří k základům křesťanského stoupence. V očích Kierkegaarda znamená křesťanství daleko hlubší fenomén. Víra není záležitostí pouze náboženskou, ale plní také jistou cestu sebepoznání.

Víra neznamena jen fenomén, který by stačilo pouze „konzumovat“. Náboženství by podle Kierkegaarda mělo nést určitou hloubku a vážnost, kdy by si každý jedinec měl uvědomit svojí individuální odpovědnost za své činy. Pouze takto může člověk stanout před Bohem. Mezi individuem a Bohem existuje jisté spojení, které platí pouze v konkrétním případě, nezprostředkovaně. Na vztahu k Bohu se dá vyložit i samotné existenciální pojetí bytosti. Bytí nevysvětluje Kierkegaard pouze antropomorfně, ale zohledňuje v něm také náboženské duchovno, kdy existence člověka znamená zároveň i stanutí před Bohem.

Individuální odpovědnost podněcuje člověka k tomu, aby se zamyslel nad sebou a svým životem a při rozhodování pak postupoval dle svého pravého JÁ, tedy v souladu s Bohem. Neboť pravda a správné rozhodnutí má dle Kierkegaarda religiózní povahu, kdy zárukou opravdovosti je Bůh. Pouze skrze Boha můžeme nalézt svou pravou podstatu a činit tak správná rozhodnutí. Kierkegaard zde chtěl poukázat hlavně na to, že každý jedinec má právo rozhodovat se podle svého vlastního uvážení. Projev subjektivity ve spojení s ryzí křesťanskou vírou je v očích Kierkegaarda velmi žádoucí.

6.3 Absolutní paradox

V Kierkegaardově náboženském učení nyní docházíme k bodu, který je pro jeho filosofii zlomovým. Náboženský paradox znamená jakýsi důkaz Boží existence i Božího

zázraku. Náboženství jako paradox není založeno na úsilí o nějaké konkrétní poznání, ale jeho hodnota vychází z přiblížení se Bohu. V tom vidí Kierkegaard hlubší hodnotu, než z jakéhokoliv jiného poznání.

Víra v Boha je součástí vrcholné fáze, které může člověk podle Kierkegaarda dospět. V nejvyšším náboženském stádiu se člověk dostává do sepetí s Bohem a nyní je schopen realizovat sebe sama a jeho etické rozhodování je závislé právě na jeho zbožnosti. Tento úkaz Kierkegaard nazývá jako paradoxní zbožnost.⁶⁶

Náboženské stádium se vyznačuje tím, že člověk je zde chápán jako individuum a jedná pouze dle svého vlastního uvážení. Naproti tomu ještě v etickém stádiu se jednatel podřizoval většině. Důraz na individualitu je zde dán také proto, že před Bohem vždy stojí každý sám a jen on samotný odpovídá za své činy. Paradox se nalézá také v rozdílnosti a zároveň v podobnosti Boha a člověka. „K pouhému vědění o tom, že Bůh je jinakost, potřebuje člověk Boha, a teprve pak se dozví, že Bůh je od něho absolutně rozdílný.“⁶⁷ Odhlédneme-li od věčnosti Boha a pomíjivosti člověka, je další podstatný rozdíl v tom, že člověk je bytostí hříšnou.

Náboženská paradoxnost je vysvětlována tím, že začíná právě tam, kde přestává působit rozum. Jedině když přestaneme racionálně přemýšlet, jsme schopni nábožensky uvěřit a právě pouze skrze víru jsme schopni opravdového poznání. Tímto tvrzením Kierkegaard zbořil dosavadní uznávané racionalistické teze, u nichž byl rozum na prvním místě při hledání pravdy. Vztah rozumu a víry je neustálým problémem, který se v Kierkegaardově učení vyskytuje.

Kierkegaard uvádí příklad z biblického prostředí, kdy se člověk mohl poprvé setkat s paradoxní zbožností. Hlavní postavou tohoto příběhu je Abrahám, který dostal od Boha za úkol obětovat svého syna Izáka. Abrahám se rozhodl boží příkaz uposlechnout i za cenu tak vysoké oběti, aniž by věděl smysl tohoto skutku a slepě

⁶⁶ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 56.

⁶⁷ KIERKEGAARD S. *Filosofické drobký, aneb drobátko filosofie*. S. 62.

následoval boží vůli. Abrahám racionálně nepřemýšlel, ale jednal a tím tak povýšil boží slovo nad všechny morální i rozumové zákony. Za toto odhodlání je Kierkegaardem považován za rytíře víry.⁶⁸ I samotný Kierkegaard dával svým životem příklad odevzdání se víře v Boha. Žil samotářsky a světský život vyměnil za náboženskou oddanost. Dokonce se dá zpozorovat jistá paralela Abrahámovy volby s Kierkegaardovým osudem, kdy dal Abrahám přednost Bohu před osobou sobě blízkou. Kierkegaard ve své cestě přiblížení se Bohu obětoval zas svůj vztah s Reginou.

Jak již naznačuje Kierkegaardovo rozřazení tří stádií (estetické, etické, náboženské), s náboženskou vírou se člověk nerodí, ale je nám dána jako dar od Boha. Pokud je lidský rozum schopen respektovat Boha, dá se toto setkání shledat za šťastné a člověk uvěří. Víra je zvěčněním historie.⁶⁹

Uvěření v Boha záleží především také na vášni. Vášeň či prožitek chápe Kierkegaard jako hlavní zdroj paradoxu, kdy člověk zapojí svoji subjektivitu. Právě ve vztahu sebe sama k Bohu si člověk uvědomí své JÁ. Poznat boha lze dosáhnout pouze za podmínky vyřazení rozumu. Boha totiž nelze poznat rozumem a o jeho existenci se nedají prokázat žádné důkazy. Jedině šťastná vášeň člověka může přivést k víře.⁷⁰

⁶⁸ NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1.* S. 255.

⁶⁹ SAPÍK M. *Novověká filozofie.* S. 74.

⁷⁰ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filozofie.* S. 76.

7 Vrcholné poznání – způsob dosažení

O Kierkegaardově filosofickém pojetí se dá těžko mluvit jako o vědecké teorii, protože jeho cíl byl zcela jiný, než schéma obecně platného učení. Kierkegaard viděl východisko filosofie vždy v co nejpraktičtějších a nejkonkrétnějších případech, které podle něj mohou jedině v této formě obsahovat pravdu. Námětem této kapitoly bude především Kierkegaardem uznávaný způsob dosahování pravdy, opravdového poznání.

Kierkegaard se stejně jako v dalších mnohých aspektech své filosofie výrazně odlišuje od řady ostatních dobových myslitelů a vůbec mu nejde o objektivnost a ověřitelnost filosofických výsledků. Vědecké výsledky jsou ale až posledním stupněm bádání myslitelů. Nás nyní bude zajímat vlastní počátek, kdy si filosof volí metodiku, kterou se bude pokoušet zjišťovat pravdu. Kierkegaard i zde vychází ze svého typického přístupu, kdy se ve vysoké míře orientuje na subjektivitu poznávacího individua, jeho osobitého vnímání a jedinečností jeho poznatků.

Právě Kierkegaardova individualita a duchovní rozpoložení znamenala hlavní rozpor s dosavadními vědeckými koncepcemi. Většině filosofů šlo o vybudování určitého systému, pomocí kterého bude možno aplikovat jisté teoretické modely na konkrétní případy a díky těmto modelům bude možno zjistit určité vědecké výsledky. Naopak Kierkegaardovi vůbec nešlo o pevně dané a tím pádem omezené kalkuly, ale uznával variabilitu, kladně hodnotil subjektivní přístup a zapojení vnitřní stránky osobnosti.

Pro Kierkegaardův způsob poznávání bylo přínosné probuzení lásky v člověku. Soudobá věda podle něj příliš odhlíží od niterné stránky individua, dokonce zcela odhlíží od víry, která přináší člověku to nejcennější poznání. Kierkegaard tímto způsobem kritizuje soudobou tendenci filosofů, kteří se snaží o vybudování velkého systému. Toto systematizování ale nepřináší podle Kierkegarda žádné klady, naopak

odvrací člověka od jeho prvotního dojmu a nebere na zřetel hodnotu autentického prožitku individua.⁷¹

7.1 Kierkegaardovy atributy poznání

Je již známo, že se Kierkegaard neřadí mezi příliš hloubavé teoretiky, kteří by svojí teorií předčili konkrétní dopad svého učení. Kierkegaard dával přednost praxi, současným hodnotám a jedinečnosti prožitku subjektů. Ve své filosofii Kierkegaard často apeluje na současnou dobu, kterou neshledával jako příliš příznivou: „Postrádá zanícení, a tak v erotice nezná hodnoty citu, v politice a náboženství hodnoty nadšení a niternosti, ve všedním a společenském životě nezná žádné hodnoty rodinné intimity, uctivosti či obdivu.“⁷²

Aby mohl člověk dosáhnout skutečně pravdivého poznání, je také nezbytné, aby mohl dát průchod svým emocím, svému JÁ. K tomu je zapotřebí jistá dávka svobody ducha. Kierkegaardem uznané pravdivé poznání se vyskytuje vždy ve spojitosti s termíny jako svoboda, současnost a konkrétnost a individualita.

7.1.1 Svoboda

Pro Kierkegaardu je charakteristická taková svoboda, ve které člověk volí sám sebe. Nechat volný prostor pro vyjádření a seberealizaci svého JÁ, shledává Kierkegaard jako nejvyšší projev svobody. Svoboda vylučuje jakoukoliv vnější omezenost, která by pravdu mohla zkreslovat a to je také jednou z nenahraditelných záruk lidského poznávání. Nejcennější složkou svobody je fakt, že každý jedinec má možnost volby a sám udává směr svému životu. „Ve starověku skličovalo, že význačný

⁷¹ NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1.* S. 259.

⁷² KIERKEGAARD S. *Současnost.* S. 30.

jedinec byl něčím, čím ostatní být nemohli, dnes vzbudí nadšení, že ten, kdo nábožensky dosáhl sebe sama, je jen tím, čím mohou být všichni.“⁷³

Svoboda nese formu svobodného rozhodnutí, kdy člověk během okamžiku projeví svoji vůli a tím dojde k naplnění času. Kierkegaard prosazuje troufalost, odhodlání jít v životě dál a nebát se činit rozhodnutí. Přílišné rozmyšlení Kierkegaard nepovažuje za žádoucí. Na rozhodnost metaforicky poukazuje příkladem, že když jde žena rodit, taky se nerozmýšlí.⁷⁴

7.1.2 Konkrétnost a současnost

Pobídnutí čtenáře k včasnému a ráznému rozhodnutí se v Kierkegaardových dílech objevuje poměrně často. I zde se značí jeho nevole k racionalismu a dlouhému smýšlení jedince vůbec. Skrze rozum se podle Kierkegaarda nedá správně rozhodovat, ať už přemýšlíme jakkoliv dlouho. Ke správnému rozhodnutí dopomůže člověku jeho nitro, intuice či dokonce Boží znamení. „Bezprostřední vnímání a poznání nemůže klamat. Je důležité o tom vědět, abychom pochybování chápali a skrze ně opět určili víře místo.“⁷⁵

Současnost považuje Kierkegaard také za jedno z hledisek, které je nutné pro určení pravdy. Poznatky, nabyté v předešlých časech nelze podle Kierkegaarda považovat vždy za hodnověrné. Historičnost podle něj v sobě obsahuje i jistou dávku oklamatelnosti. Sled historie chápal Kierkegaard jako řadu událostí nahodilého charakteru, kde se nedá určit žádná logická zákonitost, osudovost či nutnost.

Ke Kierkegaardově způsobu dosažení pravdivého poznání jistě patří i položka včasnosti a aktuálnosti, protože pouze v onom krátkém okamžiku se dá pravda zachytit. „V okamžiku, kdy zjistím, že pravdu znám od věčnosti, aniž bych si toho byl

⁷³ KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 62.

⁷⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 586.

⁷⁵ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 91.

vědom, je tento okamžik věčnem.“⁷⁶ Zde se značí i požadavek jedinečnosti, ve které je tato pravda platná. Pravdu může tedy zachytit pouze konkrétní subjekt a v určitém čase. Důležitý je aktuální moment, který je sice krátký, ale přesto v sobě skrývá určitý podíl věčnosti. Čas je podle Kierkegaarda momentem.⁷⁷

Čím delší prodleva proběhne od osudného momentu, tím se snižuje míra opravdivosti. Vnitřní pud osobnosti podle Kierkegaarda nemá čas na myšlenkové experimenty. Čím déle subjekt váhá s rozhodnutím, tím bude jeho rozhodování těžší. Správná volba je volba svého JÁ a rozhodnutí dle svých momentálních pocitů.⁷⁸

7.1.3 Individualita

Pro Kierkegaarda hraje důležitou roli jednotlivec, který zodpovídá za své činy a svá rozhodnutí. Ve společnosti jako celku se vytrácí intimita, jakou může být obdařeno pouze individuum. Masa na Kierkegaarda působí naopak hrubě, revolučně. „Jedinci se na sebe tlačí, strkají do sebe a otírají se jeden o druhého v pusté vnějškovosti, neboť tu chybí cudnost niternosti, která by je navzájem zdrženlivě oddalovala.“⁷⁹

Aby jedinec dosáhl pravdivého poznání, hraje pro to podstatnou roli i jeho subjektivní rozpoložení. Je například vyloučené, aby lhostejný subjekt dosáhl skutečného poznání. I samotná pravda získává od lhostejného subjektu jeho laxní charakter a ten se rozhodně nedá považovat za opravdový. Vnitřní touha člověka skrývá velkou sílu a je velmi podstatná při cestě za pravdou. „Jestliže jedinec má

⁷⁶ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobatko filosofie*. S. 33.

⁷⁷ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 628.

⁷⁸ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 619.

⁷⁹ KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 8.

oporu v nějaké iluzi, nepotřebuje ani zdaleka tak velkého úsilí, aby něco vykonal, jako když je všechna iluze ztracena.“⁸⁰

Člověk jako jedinec má i své jedinečné vnímání a pocity, které mu napovídají, kde se pravda může nacházet. V každém jedinci je toto podvědomí obsaženo, jde jen o to ho v sobě objevit. K nalezení sebe sama subjektu dopomůže víra, jedině ta ho dokáže zbavit pochybností. Podle Kierkegaarda: „Víra je opakem pochyby.“⁸¹

Základem pravdivého poznání je tedy subjektivita. Subjektivní přístup má oproti vědeckým směrům výhodu například v tom, že jako jediný dokáže podat odpověď na otázku lidské existence.⁸²

7.2 Poznání skrze víru

To, že skutečné poznání nachází každý skrze své nitro a jeho platnost udává aktuálnost tohoto odhalení, vyplynulo již z předchozí kapitoly. U Kierkegaarda tento způsob nazírání pravdy doplňuje ještě jedno důležité hledisko. Nepostradatelnou součástí pravdivého poznání tvoří ještě také jakýsi religiózní prvek.

Náboženské založení Kierkegaarda vyplynulo již z předchozích kapitol. Kierkegaardova víra nebyla ale pouze jeho soukromou záležitostí, ale protkávala i celou jeho filosofii. Tento fakt je viditelný i v otázce způsobu poznávání, kde víra hraje velmi zásadní roli. Kierkegaard byl toho názoru, že pouze náboženské poznání může být pravdivé a jen skrze Boha můžeme nalézt pravdu.

Kierkegaard vidí Boha jako existenci, která je svojí vlastní podstatou a neznamena pouze jakési pojmenování.⁸³ Boha lze vystihnout ale také jako věčnou

⁸⁰ KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 14.

⁸¹ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 93.

⁸² NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1*. S. 262.

⁸³ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 57.

entitu, která je protikladem lidské existence, jelikož člověk má své setrvání ve světě omezené časovou působností. Existenci člověka utváří především jeho vlastní subjektivita, uvědomění si sebe i podvědomí o Bohu. Víra totiž člověku také napomáhá k uvědomění si vlastního nitra, ve kterém nalezneme odpovědi na nejrůznější otázky. Bůh v tomto případě zůstává jako mlčící postava, nedává člověku jasné odpovědi.⁸⁴

Naší nejvyšší povinností je podle Kierkegaardova láska k Bohu. Dobrem je pro Kierkegaardova především svoboda, kdy se člověk může rozhodovat jen podle sebe a svého uvážení. V tomto ohledu je zde patrný solipsismus až egoismus, které Kierkegaard ve svém díle výrazně prosazoval. Rozhodnout se a dále i konat je praktickým vyústěním víry, ve které není žádoucí dlouhé uvažování, ale prosté následování vnitřní intuice, hlasu Boha. Náboženství dává člověku vnitřní svobodu.

Víra podle Kierkegaardova dává člověku také jistý vhled do vlastní duše, takže skrze víru člověk poznává zároveň i sám sebe. Učitelem pravdy je pro Kierkegaardova Bůh.⁸⁵ Člověk je na rozdíl od Boha schopen dopustit se ale i omylů, které jsou důsledkem jeho pradávného hříchu. Vědění na pozemském světě je vždy darem Božím. Bůh je zárukou nejdokonalejší pravdy. To, že se člověk mylí, může překlenout pouze tím, že sám dojde ke skutečně opravdovému poznání. „Vlastní nepravdu mohu objevit pouze sám, neboť teprve, když ji objevím já, je objevena, dříve ne, i kdyby ji znal celý svět.“⁸⁶

Aby člověk dosáhl pravdivého poznání, je podle Kierkegaardova nutné si nejdříve uvědomit vlastní vztah k Bohu jako ke zprostředkovateli skutečné pravdy. První lidský hřích způsobil to, že pravda není člověku dostupná tak jako dříve. Subjekt sám o sobě není schopný pravdivého poznání bez vztahu k Bohu. Podle Kierkegaardova není realitou, že by pravda byla v člověku obsažena již od věčnosti a stačila by pouhá

⁸⁴ SAPÍK M. *Novověká filozofie*. S. 168.

⁸⁵ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filozofie*. S. 35.

⁸⁶ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filozofie*. S. 34.

vzpomínka na ni, jak si to myslel Sókratés. „Tak jako Řekové učili, že každé poznání je rozpomenutí, obdobně bude nová filosofie učit, že celý život je opakování.“⁸⁷

V rytmu života a v opakování jednotlivých životních situací viděl Kierkegaard štěstí. Rozpomínání je jakýmsi protikladem opakování. Pro Kierkegaarda zračí jistou zastaralost, která v sobě obsahuje odkaz do minulosti a nepřináší uspokojení. K rozpomínání se člověk uchyluje, když už dochází ke konci své cesty životem a nehledá pravdu v jednotlivých přítomných okamžicích. Pro Kierkegaarda svědčí tento způsob nazírání pravdy o pohanství individua.⁸⁸

Pravda, jako přirozená součást člověka, pominula s prvním lidským hříchem. Získat znovu pravdu může člověk pouze skrze Boha, který jedinci dopřává daru poznání jako odměnu za ryzost jeho víry a nezištnosti lásky k němu.

Člověk se v cestě za poznáním stává žákem božím, což mu umožní jeho pomyslné znovunarození. Víra totiž otevírá nový aspekt lidské existence a zcela mění jeho dosavadní podstatu. Člověk obnaží celé své nitro před Bohem a je připraven se mu plně odevzdat a naslouchat božímu hlasu. Bůh nyní vystupuje jako Učitel, Spasitel, Zachránce...

Role žáka a učitele již naznačuje, že si člověk s Bohem není roven a jejich nepoměr je nutno pro jejich kontakt nějakým způsobem vyrovnat. Bůh nepotřebuje člověka, ale člověk svého Boha ano. Bůh proto sestupuje z vyšších sfér v podobě člověka a v této chvíli nastává jejich setkání. Tento akt nelze nazvat jinak než jako zázrak. V tomto okamžiku se teprve ukáže, zda je určitý jedinec schopný té pravé víry. Pokud uvěří, je jeho víra dostatečně silná a životaschopná. Bez víry totiž subjekt nemůže být schopen tento zázrak pochopit, jelikož rozum je pro pojmutí zázraku krátký.

⁸⁷ KIERKEGAARD S. *Opakování: pokus v oblasti experimentující psychologie od Constantina Constatia*. S. 9.

⁸⁸ KIERKEGAARD S. *Opakování: pokus v oblasti experimentující psychologie od Constantina Constatia*. S. 84.

Ze všech zmíněných tezí vyplývá, že jedinou podmínkou a příležitostí pravdy je Bůh. Bůh v Kierkegaardově pojetí vystupuje jako vševědoucí entita, skrze kterou je určitě vědění předáváno i do jednotlivých subjektů. Člověk je bytostí, která se dopouští omylů a neustále nachází nové poznatky. Podle Kierkegaarda: „Kdo se učí, je nepravdou.“⁸⁹ Před Bohem jsou si ale všichni rovni a každý se může stát člověkem nové kvality. Stačí pouze rozhodnout se v okamžiku a dát průchod svým citům a vášním, pomocí kterých je uzření víry možné.

Závěrem je možno konstatovat, že pravda není v člověku obsažená. Nelze ji vyprodukovat dle vědeckých postupů, ani jí získat prostou vzpomínkou. Jediná cesta vede skrze Boha a křesťanství.

7.3 Nesouhlas se spojením religiózního a racionálního poznání

Oblast náboženství a vědy se spolu ne vždy ocitaly ve zcela bezproblémovém soužití. Víra je spojována především s duchovní sférou, má člověku přinášet útěchu a možná také vizi pro život. Věda a scientismus pokrývají zpravidla zcela jinou složku života člověka, zabývají se techničtějšími problémy a jejich cílem je především nacházení nových vědeckých poznatků.

S. Kierkegaard ve svém učení mluví ale i o jakémisi náboženském poznání, kdy člověk dochází skutečného poznání skrze víru v Boha. Jedině takovéto poznatky považuje za opravdové, skutečné. Zmiňuje se ale také o svém názoru k racionalismu, který nepovažuje za dostatečně důvěryhodný. Kierkegaard není kompromisní ani v pokusu spojení oblasti víry a vědy, což pokládá za zcela nepřijatelné a opět se snaží vyzdvihnout jedinečnou hodnotu subjektu. „Objektivistické postupy pohltily vše ve

⁸⁹ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobatko filosofie*. S. 34.

svém zorném poli a lidský subjekt ztrácel ze zřetele pojetí sebe sama jako centra, ze kterého vychází jednání a akt volby.“⁹⁰

Z Kierkegaardových tvrzení jasně vyplývá, že si vědu a víru nedokáže představit na jedné rovině. Je to dáno hlavně tím, že se věda sbírá a vyhodnocuje poznatky o světě, snaží se postupovat objektivně a její výsledky mají mít obecnou platnost. Víra si naopak razí cestu zcela individuální, přistupuje ke každému jedinci jako k jedinečné osobnosti a emoce a vášně zde nejsou nežádoucí.

Ve spojení víry a rozumu vidí Kierkegaard nepřekonatelnou propast. Víra je totiž založena na uznání existence Boha, kterou ovšem nemůžeme racionálním způsobem dokázat. Kontakt s Bohem může člověk dosáhnout až ve třetím existenčním stupni. Toto spojení může nastat až při vysoké mentální vyspělosti jedince, kdy je schopen soustředit se plně na své JÁ a skrze sebe navázat kontakt s Bohem. Přiblížení se Bohu není podle Kierkegaarda založeno na rozumové bázi, a proto je při náboženských rituálech rozum nadbytečný či přímo škodlivý.

Věda svým přílišným racionalismem znehodnocuje křesťanství, odvádí ho od jeho původního cíle a snižuje vážnost víry. Podle Kierkegaarda nastává pravá víra až tehdy, vyřadí-li se rozum. Přiblížení se Bohu může přijít pouze po překročení rozumového poznání a plnému odevzdání se víře.⁹¹

O víře se Kierkegaard vyjadřuje jako o šťastné vášni, která ovšem vzniká až po překonání rozumu. Jedině tak se člověk může stát věřícím.⁹² Víra je nevyšší vášní náboženského individua. Víru Kierkegaard spojuje i s jakýmsi „bytotným nadšením zanícenosti“, které může vlivem rozumu zaniknout. Kritiku přeceňování rozumu dostatečně ilustruje Kierkegaardův citát: „Dnes ani sebevrah se nerozhodne pro svůj

⁹⁰ GARDINER P. *Kierkegaard*. S. 109.

⁹¹ CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. S. 525.

⁹² KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 76.

skutek ze zoufalství, ale rozvažuje o něm tak dlouho a tak rozumně, že se až rozumností dusí...“⁹³

Oproti racionalismu nejde ve víře o vytvoření systematického výkladu učení, protože Kristus nebyl žádným profesorem. V křesťanství jde o individualitu a niternost každého jedince. Syntéza s Bohem přináší subjektu pomyslné splnutí s nekonečnem. Smysl samotné víry tkví v duchovním prožitku, pro který rozum nepřináší vůbec žádnou hodnotu.⁹⁴

Odevzdat se plně víře nemusí být pro člověka úplně jednoduché, jelikož tím pádem ztrácí racionální opory, na které byl v dosavadním životě zvyklý. Tento krok pomůže člověku zvládnout jeho vůle. Subjekt v náboženském stádiu je již obdařen vysokou mírou odhodlanosti a vnitřní síly. Jeho víra ho zbavuje všech pochybností a zcela mu nahradí potřebu racionálních záruk. Křesťanství člověku otevírá bránu do nového života.

7.3.1 Polemika s Hegelem

Oblast způsobu poznávání se dá považovat za jednu z nejdůležitějších, které se může filosof dotknout. Kierkegaard svými nekompromisními názory z oblasti přístupu k nazírání skutečnosti opět reaguje na stanoviska Hegela. Hegel se vedle Kierkegaarda může zdát jako filosof z jiného světa, neboť jeho přístup, metodika i výsledné hodnoty se zcela vychylují od Kierkegaarda, což znázorňuje opět velmi zajímavé porovnání.

Kierkegaardova díla dávají značně najevo kritická stanoviska k Hegelovi, i když jsou většinou zastřena do roušky nepřímého tvrzení či do ironických poznámek. Hegelovo jméno zaznívá v dílech Kierkegaarda jen zřídkakdy. Kladně o Hegelovi hovoří v souvislosti s jeho přínosem do estetiky. Zmiňuje se o něm ale i jinak v díle *Bud'*

⁹³ KIERKEGAARD S. *Současnost*. S. 19.

⁹⁴ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 70.

anebo: „Vzhľadom na hegelovskú filozofiu je smutnou pravdou, že nenadobudla pre našich predchodcov ani našich súčasníkov význam, ktorý by nesporne bola získala, keď v minulosti neboli do nej ľudia tak horúčkovo hnali, ale ich nechali, aby si ju pokojne v prítomnosti osvojili, a keby naša prítomnosť ľudí proti nej tak neúnavne nehuckovala.“⁹⁵

V Kierkegaardovom diele zaujíma kritika Hegela značný priestor a dokonca od Hegela prejíma i argumentačnú dialektiku.⁹⁶

V jednom zásadnom literárnom i vedecko-metodickom princípe sa Kierkegaard a Hegel ale výrazne odlišujú. Hegel totiž vychádza z obecných teórií, jeho metódou je nazieranie a snaží sa nájsť univerzálne zákonitosti, ktoré by platili všeobecne. Kierkegaard naopak toto zobecňovanie odmieta. Základom jeho filozofie a literárnej tvorby sú konkrétne prípady, praktická východiska, jedinečná skúsenosť a subjektívne riešenie.

⁹⁵ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 61.

⁹⁶ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filozofie: vznik súdobého filozofického schizmu*. S. 201.

8 Pravdivé poznání - obsahová stránka poznání

Otázka lidských poznávacích schopností u Kierkegaarda dokáže předložit velmi zajímavé odpovědi. Způsob poznávání, konkrétní předmět zkoumání i vlastní výsledky jsou u Kierkegaarda v určité symbióze a hlavní roli zde hraje opět lidská subjektivita a náboženská. Kierkegaard kritizuje vědecké přístupy, které usilují pouze o produkci určitých pravd a na jiné okolnosti už nehledí. „Podle vědy stačí o velkých věcech pouze vědět, jiné námahy prý není třeba.“⁹⁷

Způsob, jakým Kierkegaard dochází k pravdě, v jistém smyslu i předurčuje samotný výsledek, pro něj absolutní pravdu. Skutečná pravda se dá podle Kierkegaarda nalézt v sobě samém, skrze víru a Boha. Víra je zároveň i podmínkou pravdy a zrcadlí v sobě jádro skutečného poznání. Bůh dopřává člověku poznání odměnou za lásku k němu.

8.1 Poznat pouze sebe a boha

Skrze křesťanství se člověku otevírají brány poznání, kterých by bez své víry nebyl nikdy schopen. „Ako Bohu nič nie je nemožné, nič nie je nemožné ani nábožnému jednotlivcovi“.⁹⁸ Umět poznat sám sebe ve své pravé, navenek neprohlédnutelné podobě, je cílem, který Kierkegaard vznáší na první místo poznávání. Pokud toho člověk dokáže opravdu dosáhnout, nachází se pak již jediný krok od nejvyššího bodu své existence, tj. spojení s Bohem.

Křesťanství znamená pro Kierkegaarda věčnou pravdu. Zároveň vidí ve víře záruku, kterou věřícím poskytne Bůh v jejich rozhodování, pokud se rozhodují na základě svého nejnítějšího pocitu, který je zároveň spojuje s božským. Skrze křesťanství se lidé mohou vzepřít světem vnucované objektivitě. Daná objektivita

⁹⁷ KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 23.

⁹⁸ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 484.

brání jedinci ve vnitřní svobodě a předkládá mu určená hlediska, podle kterých by se měl subjekt rozhodovat. Může se zdát, že víra v této situaci znamená pro člověka duchovní oporu, ale zároveň objektivní nejistotu. Záruku ve správném rozhodnutí jedinci poskytne Bůh, který mu nahradí objektivní svět vyšší duchovní sférou.⁹⁹

8.2 Kierkegaardův pohled na poznání sebe a světa

Kierkegaardova filosofie se vyznačuje vysokou mírou individualismu, což dosti prozrazuje o hlavním předmětu zájmu Kierkegaardovy pozornosti. Pro Kierkegaarda byl od samého počátku jeho filosofování ústředním námětem člověk, jedinec, individuum. Ve zkoumání originálního prožitku každého jednotlivce viděl Kierkegaard nejvyšší a jedinou pravdu. Subjektivismus provází člověka v každé chvíli, i když si to třeba neuvědomuje a snaží se být nezaujatý, objektivní. Úsilí o dosažení vlastní nestrannosti a objektivitu Kierkegaard shledává ale jako nehodnotné.

Pokud je vášeň obsažena v subjektu, musí být zákonitě přenesena i do výsledku jeho poznávání. Pravdivé poznání je proto vždy subjektivní a každé jiné je podle Kierkegaarda lhostejné. Kierkegaard podporuje subjektivitu i ve formě konkrétního vnitřního rozhodnutí, které se vyžaduje sílu a odhodlání jedince, protože člověk zde vychází z anonymity, vystupuje z davu, dává najevo niternou část sebe.¹⁰⁰

Kierkegaard uznává, že objektivní pravdy mají sice určitý význam. Nedokážou ale poskytnout odpověď na existenciální otázky. Tento fakt je pro Kierkegaarda zásadním problémem, pro který objektivní poznání neuznává. Kierkegaard sice nenamítá nic proti existenci objektivního světa, ale přednější je pro něj jednoznačně vlastní duše člověka.

Člověk si musí zvolit, zda se v jeho životě uchýlí cestou objektivních pravd a poznávání světa, či zda pro něj bude východiskem pouze nitro sama sebe a vlastní

⁹⁹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 134.

¹⁰⁰ NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1*. S. 260.

subjektivní pravda. Kierkegaard druhou variantu nepovažuje za omezenější a ani o nic méně obsáhlejší. Ba naopak. Snaha dosáhnout co nejvíce poznatků o světě, může člověku v konečném důsledku naopak uškodit. Ve své snaze pojmout obrovský záběr pravd všemožného druhu, může člověk zapomenout na to nejdůležitější, co je mu ve skutečnosti nejbližší a co mu zaručí tu nejdokonalejší pravdu.¹⁰¹

Řeč je samozřejmě o vlastním JÁ, niternosti individua. Podle Kierkegaarda může duše utrpět, pokud chce získat celý svět. To nejdůležitější a nejopravdovější má každý u sebe na dosah a svět se vedle vlastní osobitosti jeví jako pro člověka zcela indiferentní. Pro Kierkegaarda je skutečná pravda vždy neodmyslitelně spojená se subjektem. „Pravdu nelze znát, nýbrž v pravdě je možno být nebo nebýt“.¹⁰²

Poznávací schopnosti člověka by proto bez samotného subjektu nic neznamenaly. Individuum, popř. bytí individua znamená pro Kierkegaarda jedinou záruku pravdy. V Kierkegaardově poznávání nejde primárně o dosažení vědění, ale o prohlubování křesťansky založené existence. V tomto postoji je patrný Kierkegaardův charakteristický existenciální přístup, kterým se v této diplomové práci budeme ještě více později zabývat.

Předchozí tvrzení prozrazuje, že křesťanská víra znamená pro Kierkegaarda nezbytnou složku pro dosažení skutečného poznání. Kierkegaard ve své filosofii usiluje o probuzení nejskytější niternosti člověka, ke které se dostáváme již v etickém stádiu a dále pak v náboženském. Je proto zjevné, že existence, pravda a víra představují v očích Kierkegaarda jistou paralelu, která je pro skutečné poznání neodlučitelně spjatá.

Mnozí objektivisticky orientovaní filosofové svádějí člověka z cesty, která je jim nejpřirozenější a vlastně ho přinucují uvěřit, že oni sami jsou pouze součástí chodu světa a nemají svojí originální subjektivní hodnotu. Pro Kierkegaarda je ale člověk

¹⁰¹ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 675.

¹⁰² NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1*. S. 260.

osobností rozmanitou, jedinečnou a neopakovatelnou. Znamenalo by proto velkou chybu, přehlížet svoji osobitost a stylizovat se pouze do zrnka písku v jednom ohromném světovém systému.¹⁰³

Subjektivní myslitel proto není vědcem, ale umělcem. Pravdu získává skrze svoji vášeň, ne myšlení. Hodnotným poznáním pro něj není vědění o světě, ale poznání svého JÁ skrze svého Boha. Je si vědom, že Boha nelze poznat objektivně, ale pouze skrze své pocity a prožitek. Smysl života si Kierkegaard staví mimo tento svět, neboť cílem je pro něj poznat Boha a zamilovat se do něj.¹⁰⁴

Subjektivní a objektivní poznání dělí hluboká propast, která je zcela nepřekonatelná pro myslitele, jakým je Kierkegaard a jeho věčný protivník Hegel. Po přiblížení si Kierkegaardova pohledu na objektivní pravdu se krátce pozastavíme u Hegela. Pro Hegela měla objektivita opačnou hodnotu, než tomu bylo u Kierkegarda. Připomenutím Hegelova úhlu pohledu si můžeme dokreslit oba proudy (objektivismus, subjektivismus) a poznat tak obě strany mince.

8.2.1 Kritika Hegelova objektivismu

Stejně tak, jaké jsou rozdílné metody poznání Kierkegarda a Hegela, jsou odlišné i jejich výsledné poznatky. Pro každého z nich má hodnotu skutečného (absolutního) poznání jiný výsledek. Hegel usiloval o všeobecné poznání světa, Kierkegardovi šlo o poznání sama sebe, posléze o poznání Boha.

Společným zájmem obou filosofů je nalezení skutečné pravdy. Pro nejvyšší poznání si každý z nich stanovil určitý cíl, kterého je možné dosáhnout. U Kierkegarda jím je již zmíněný náboženský paradox, pro Hegela představuje vrchol tzv. absolutní duch.

¹⁰³ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 686.

¹⁰⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 703.

8.2.2 Hegelův absolutní duch

Hegel vysvětluje, že dojít ke skutečnému poznání není jednoduché, jelikož člověk vidí svět skrze jevy, což může skutečnost nějakým způsobem konstruovat. Duch si toho ale není vědom a je přesvědčen, že skutečnost je na něm nezávislá.

Člověk dále sbírá poznatky o světě, vesmíru. Aby jeho poznatky byly skutečné, je nutné, aby člověk zapojil své vědomí a uvědomil si, že celá skutečnost je jeho vlastním výtvozem a že jejím poznáváním poznává i sám sebe. Absolutní poznání je tedy shodné s vlastním sebezpoznáním a tím pádem i s absolutním poznáním světa. Absolutní vědění se tedy dá shrnout jako splynutí subjektu s objektem v myšlení. „Absolutní poznání je dosaženo, když duch zjišťuje, že to, co se snaží poznat, je on sám.“¹⁰⁵

Poznání je jako „absolutní“ nazýváno proto, že není nic, co by jej přesahovalo. Aby duch dosáhl absolutního poznání, musí dojít k poznání podstaty univerza. Pojem opravdového poznání Hegel spojuje s absolutní svobodou. „Cílem Fenomenologie je absolutní poznání, a to je spojeno s cílem dějin, jímž je vědomí svobody.“¹⁰⁶

Absolutní duch v sobě zahrnuje tedy zvnitřnění objektivního světa. „Duch je mravní život národa, pokud je bezprostřední pravdou-je individuum, které je světem.“¹⁰⁷

Ani tyto působivé definice zřejmě na Kierkegaarda neudělaly přílišný dojem. Kierkegaard opovrhne troufalostí Hegela, že si dovolí vydávat sebe za mluvčího světového ducha a jeho teorii rázem shodí: „Velcí systematici jsou směšni ve své náročnosti všechno pochopit a nic neprožít.“¹⁰⁸

¹⁰⁵ SINGER P. *Hegel*. S. 92.

¹⁰⁶ SINGER P. *Hegel*. S. 91.

¹⁰⁷ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 289

¹⁰⁸ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 202.

9 Pravda skrytá v JÁ

Již Kierkegaardovo pojetí lidské osobnosti, jako jedinečné a neopakovatelné entity nasvědčuje tomu, jak moc si Kierkegaard vysoce cenil člověka. Člověk jako jedinec je základem jeho filosofie a zároveň plní důležitou roli v poznávacím mechanismu. Niternost člověka je brána jako záruka pravdy, a proto získává lidská subjektivita hodnotu i v oblasti poznávání. Člověka, jako plnohodnotnou osobnost utváří ale především jeho bytí.

Existencí se Kierkegaard ve svém učení intenzivně zabýval a zdůrazňoval, jak moc je pro lidstvo důležitá. Existenci jako takové podle Kierkegaarda nebyla doposud věnována dostatečná pozornost, byla brána jako něco samozřejmého a proto Kierkegaard nechává vzniknout svoji existenciální filosofii, která zahrnuje mnoha odpovědí k tématu lidského bytí.

9.1 Kierkegaardův existencialismus

Sören Kierkegaard považoval za ústřední motiv svého učení člověka, ve smyslu zaměření se na jeho nitro, duši, prožitek. Lidské bytí pro něj bylo výchozím poznatkem, od kterého pak dále odvozoval další navazující teorie. Svým uvažováním o existenci inspiroval mnohé pozdější myslitele. Pro Kierkegaarda skutečnost znamenala bytí, vznik považoval za změnu nikoliv v bytosti, ale v bytí.¹⁰⁹

Co přesně pro Kierkegaarda znamenala existence? Pod pojmem existence si představoval nitro každého jednotlivce, subjektivní proces, ve kterém hledá každý vztah k sobě samému. Toto sebeuvědomění probíhá v okamžiku a ukončit existenci může jedině smrt. V lidském bytí hraje důležitou roli náboženství. Víru považoval Kierkegaard za smysl vzniku lidské existence a také za největší jistotu.¹¹⁰

¹⁰⁹ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 84.

¹¹⁰ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 93.

Častým zdůrazňováním jedinečnosti a niternosti každého jedince dospěl Kierkegaard k tzv. individuální etice: „etika krajního solipsismu, jež musí nutně vyústit v náboženství.“¹¹¹ V této etice je důležité, aby se člověk dokázal oprostít od většiny, stál si za svým a také tak stanout v přímém kontaktu před Bohem. Skrze bezprostřední kontakt s Bohem si člověk uvědomuje vlastní bytí. Z toho vyplývá, že existence není brána jen antropomorfně. Vystoupení z anonymity a odpovědnost za své skutky před Bohem jsou jedny ze znaků křesťanského existencialismu.¹¹²

Kierkegaard obhájí vlastní svobodnou volbu a naopak odmítá historismus i vědu, kterou považuje za škodlivou: „zabraňuje proniknout k podstatě existence, jež může být pochopena jako vnitřní svět.“¹¹³ Svobodu Kierkegaard vztahuje pouze na vnitřní osobnost člověka, na prožitek. Nikoliv již však na demokratické režimy apod.

Etickou existenci uznává Kierkegaard jako jedinou přípustnou. Etická existence zároveň vylučuje rozumové poznání. Existenci můžeme pouze prožít, ale ne jinak zachytit či rozumově analyzovat. Existence je subjektivní vášní a požitekem, který není v tom, co vychutnáváme, ale v naší představě.¹¹⁴

Existencialismus lze chápat jako cestu subjektivních myslitelů: „spojují vyjasnění vlastního existování se zkoumáním bytí předcházejícího jakémukoli myšlení“.¹¹⁵ Vlastní individualitu si člověk může uvědomit i v okamžiku před smrtí. Až na sklonku života si mnozí uvědomí vážnost života a najednou zjistí, že ve smrti je každý sám. Smrt podle Kierkegaarda zjednotlivuje (Kierkegaardova průkopnická existenciální analýza smrti).¹¹⁶

¹¹¹ CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. S. 526.

¹¹² JANKE W. *Filosofie existence*. S. 8.

¹¹³ CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. S. 526.

¹¹⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 39.

¹¹⁵ JANKE W. *Filosofie existence*. S. 8.

¹¹⁶ JANKE W. *Filosofie existence*. S. 16.

Klíčové pojmy existenciální problematiky shrnuje závěr *Filosofických drobků*: nový orgán: víra, nový předpoklad: vědomí hříchu, nové rozhodnutí: okamžik, nový učitel: bůh v čase.¹¹⁷

9.2 Pojetí úzkosti

Zabýváme-li se existencialismem v Kierkegaardově pojetí, nevyhneme se setkání s pojmem úzkost či zoufalství. Tyto psychické stavy považuje Kierkegaard za nevyhnutelné, jelikož jsou i přirozeným projevem lidství. To se projevuje například lítostí, která znamená cit k sobě samému. Nevyhnutelnou úzkost člověk pociťuje například nad představou konečností vlastní existence, smrtí. Strach ze smrti může narůst do obrovských rozměrů a velmi těžko se dá překonávat. Tato úzkost Kierkegaard vysvětluje jako následek prvního hříchu, ze kterého se na lidstvo přenesl dědičný pocit viny. Pomoci nám v této situaci může jedině víra v Boha.

Úzkost nelze vnímat pouze v negativním světle. Úzkost je nutno ji brát jako nezbytnou součást bytí. Díky úzkosti se existence posouvá do vyšší úrovně, kdy je člověk schopen mravního citu, což ho zároveň odlišuje od zvířat.¹¹⁸ Úzkost a zoufalství můžeme chápat také jako jisté spojení s božstvím: „úzkost přispívá k naplnění syntézy sebe sama a k vědomí božské prozřetelnosti.“¹¹⁹ Spojení božského a světského se odráží právě na lidské existenci. Člověk si může svobodně zvolit, ke kterému pólu se více přikloní. Přiblížit se k věčnosti může jedinec skrze víru. „ Utrpení povstává právě z toho, že existence žije ve světě, a přitom se vztahuje k absolutnu.“¹²⁰

¹¹⁷ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobtáko filosofie*. S. 115.

¹¹⁸ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 81.

¹¹⁹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 85.

¹²⁰ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 146.

Zoufalství se dá přirovnat k nedostatečnosti etična, kdy vlastní JÁ není patřičně silné. Právě když jedinci chybí dosti silná vůle, není schopný vzdoru a nedokáže být sám sebou, přichází zoufalství. Neschopnost následovat svůj vnitřní hlas se dá podle Kierkegarda považovat za hřích.¹²¹ Zoufalství nelze v rámci Kierkegardovy dialektiky klasifikovat jako nedostatek ani jako přednost. „Zoufalství je nemoc právě svou naprostou dialektičností, a platí, že největší neštěstí pro člověka je, když ji nikdy nedostane, a skutečným štěstím, když ji dostane, i když to je nemoc krajně nebezpečná v případě, že se z ní nechce uzdravit.“¹²²

Překonat zoufalství můžeme pouze s boží pomocí, neboť protiklad zoufání je věřit. Až když je člověk schopen uvěřit, dostává se do náboženského stádia, které je uznáváno jako vyšší způsob existence.¹²³ Úzkost je vlastně jakousi kategorií přechodu a její kořeny sahají do biblických příběhů, kdy Adamův hřích změnil stav nevinnosti na stav viny. Tento přechod se dá rozčlenit do tří stupňů:¹²⁴

- 1) Nevinnost jako nevědomost ve stavu snícího ducha
- 2) Latentní naladění snícího ducha, úzkost
- 3) Úzkost jako přechod od nevinu k vině

9.3 Projevy vlastního bytí

Skrze Kierkegardovo učení o existenci získával každý jedinec prostor zamyslet se sám nad sebou, což bylo v Kierkegardově době dosti přehlížené téma. Existenci v Kierkegardově pojetí nelze vnímat jako něco daného a hotového, ale jako něco takového, co neustále prochází vývojem a na čem může každý zapracovat pomocí své vůle, vnitřního odhodlání. Právě jedinečná subjektivita je zdrojem existence každého

¹²¹ KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 189.

¹²² KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. S. 134.

¹²³ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: úvod do Kierkegardova myšlení*. S. 59.

¹²⁴ JANKE W. *Filosofie existence*. S. 23.

z nás. To, jak se podstata bytí může měnit a vyvíjet je patrné na Kierkegaardových existenciálních stupních (estetický, etický, náboženský), o kterých již bylo výše pohovořeno.¹²⁵

Ať už se skrývá smysl existence člověka v požitcích, morálních zákonech či víře v Boha, jsou pro něj vždy určující emoce. Pociťování emocí značí to, že člověk žije, prožívá, existuje. Existence individua je brána jako něco věčného, což je dáno jedinečností jeho nitra. Člověk může pochopit svojí existenci skrze své prožitky, které pociťuje v okamžiku. Bez vášní by nebylo možné existovat.

Kierkegaardova existence v sobě zahrnuje jistý proces, v němž má každý možnost dosáhnout vyšší a vyšší roviny. Vrcholné stádium spočívá v tom, že si jedinec uvědomí svoji existenci v té nejopravdovější podobě, pochopí svoji subjektivitu a jedinečnost, ve které povstane před Bohem. Kierkegaard se pomocí svého existencialismu snaží probudit sílu v každém jedinci, aby našel odhodlání a smysl svého života a neschovával se v davu, jako by si nebyl vědom svého jedinečného JÁ.

Bytí se tedy může vztáhnout pouze na jedinečné konkrétní případy, ne kolektiv. Není žádoucí, potlačovat své emoce, ať už se jedná o lásku, radost, smyslnost, ale také úzkost, absurditu či zoufalství.¹²⁶ Všechny vášně se podílejí na projevu bytí. I nelibé lidské emoce jsou součástí lidství a neodmyslitelně patří do života jedince. I když člověk mohl vést spokojený život, jeho bytí nemohlo být bez pocitu zoufalství dovršeno. Neboť kdo neprožil zoufalství, nenaplnil plnohodnotně svojí existenci.¹²⁷ Existence se jinak nedá objektivním způsobem zachytit, dá se pouze prožít.

¹²⁵ CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. S. 525.

¹²⁶ STÖRIG H. J. *Malé dějiny filosofie*. S. 397.

¹²⁷ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 663.

9.4 Jaký je Bůh a jak se liší od člověka

Kierkegaardova filosofie je značně nábožensky orientována a Bůh je proto pro Kierkegaarda velmi důležitou entitou. Jak Kierkegaard přesně viděl postavu Boha lze nejčastěji vypořádat z Kierkegaardem popisovaného vztahu člověka k Bohu. I když Kierkegaard nezdědka kdy vybízí jedince k sebeprosazování až k egoismu, Bůh má nad člověkem stále ještě jistou převahu.

Bůh v souvislosti s lidským JÁ nevystupuje jako někdo, kdo by se snažil člověka nějakým způsobem omezovat či podmaňovat si jeho vůli. Kierkegaard vykresluje vztah mezi člověkem a Bohem jako harmonický, kdy Bůh a víra naopak člověka podporují v tom, aby prosazoval své vnitřní emoce a přesvědčení a nenechal si svoji jedinečnou osobitost ničím pošlapat.

Kierkegaard propaguje křesťanství takto nenásilnou formou a působí tak jistým smyslem i psychologicky, jelikož v každém jedinci je ukryto ego, které uvítá podporu ke svému prosazení. Dle některých Kierkegaard využívá egoismu člověka k přiměření přidat se na cestu křesťanství. Jeho přístup je dokonce označován za „etický nihilismus, vyúsťující v náboženství.“¹²⁸ V křesťanské víře Kierkegaard dále zdůrazňuje na prvním místě lásku k Bohu, která je základem této víry.

Bůh pro Kierkegaarda neznamena pouze jméno, ale je pro něj ikonou, která zároveň zahrnuje i jeho podstatu.¹²⁹ Hlavní rozdíl mezi člověkem a Bohem tkví v jejich existenci. Jelikož je Bůh věčný, neexistuje. Člověk je ve své existenci omezen časově, je smrtelný. Lidské bytí je dáno jeho subjektivitou, niterností a také vírou.¹³⁰

Člověk ztratil svojí nesmrtelnost následkem prvního hříchu a nyní pociťuje vinu, která prostupuje celou jeho existencí. V životě ho skličuje úzkost z konečnosti vlastní existence. V jeho utrpení mu může pomoci pouze víra, skrze kterou získává vnitřní

¹²⁸ CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. S. 527.

¹²⁹ KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. S. 57.

¹³⁰ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 168.

svobodu a ta ho opět spojuje s božským. Vědomí hříchu si člověk uvědomuje až v náboženském stádiu a právě od tohoto okamžiku začíná pravé křesťanství. Kierkegaard vidí spojení s Bohem v Ježíšově sestoupení z nebes, kdy se mohl člověk spojit s božským. Tato událost podle Kierkegaarda vstoupila do dějin a stala se věčnou.¹³¹

Křesťanství proto nyní znamená šanci pro nový začátek, kdy víra může pro člověka znamenat i jakési znovuzrození. Díky víře má možnost překonat hranice vlastního bytí a spočinout v syntéze časovosti a nekonečnosti. Bůh v tomto smyslu garantuje člověku vztah sama k sobě. „Okamžik víry činí jedince současníkem Kristovým nehledě na to, v jaké době žije.“¹³²

Bůh hraje důležitou roli pro člověka i v otázce poznávání. Bůh znamená příležitost k poznání pravdy a je zároveň i hlavní podmínkou pravdivého poznání. V Bohu vidí Kierkegaard ztělesnění pravdy a nepravdy se člověk dopouští pouze vlastní vinou. I zde můžeme vyzorovat další absolutní rozdílnost mezi člověkem a Bohem. Bůh je Kierkegaardovým synonymem pravdivého poznání, není schopný hříchu jako člověk.

9.5 Bytí a myšlení

Pro Kierkegaarda byl v jeho existenciální teorii podstatný subjekt a jeho prožitek, vše ostatní už na existenci jedince nemělo vliv. Kierkegaard směřoval ve svém existenciálním myšlení tím směrem, ve kterém bylo samotné bytí člověka na samém počátku jeho existence, a tudíž mu nic nemohlo předcházet ani se s bytím ztotožňovat.

¹³¹ OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 65.

¹³² OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. S. 66, 67.

Kierkegaard ve svém pojetí existence opět oponuje Hegelovi a nepřipouští žádnou spekulativnost k otázce bytí.¹³³ Rázně také zavrhuje Hegelův postoj, ve kterém samotnému bytí předchází lidské myšlení. „Každý životný názor, který má podmínku mimo seba, je zúfalstvom.“¹³⁴

Kierkegaard kritizuje také Hegelovu dialektickou metodu a považuje ji za pouhou hru se slovy. Existence podle Kierkegaarda nelze systematizovat, jelikož existence stále trvá. Jedním ze znaků existence je její mnohost, která také značí o nemožnosti jejího zařazení do obecného systému, tak jako je to se systematizací myšlení.¹³⁵

I praktické vysvětlení lidské existence vysvětluje každý z filosofů svérázně. V jejich existenciálním pojetí se logicky odráží i jejich pojetí člověka, a proto se Kierkegaard s Hegelem nacházejí opět v maximálním rozporu.

Hegel tradičně neřeší existenci ducha, jako subjektivního individua, ale uvažuje o bytí obecném, společenském. „Duch však existuje nejen jakožto jednotlivé, konečné vědomí, nýbrž jakožto duch v sobě obecný, konkrétní.“¹³⁶

Zde se opět střetává Hegelův společenský nadhled s Kierkegaardovým individualismem. Kierkegaard totiž striktně odmítá ontologickou skutečnost obecného davu.¹³⁷ Kierkegaardovské existenciální sebeuvědomění v sobě zahrnuje opět návaznost na náboženství, jelikož skrze svoji víru si člověk uvědomí bytí sebe samotného. „Kierkegaard usiloval především o to, aby uchoval křesťanství jako existenční formu, která předpokládá pojem svobody, bez něhož se všechno stává nesmyslným.“¹³⁸

¹³³ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 819.

¹³⁴ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 690.

¹³⁵ ROHDE P. *Kierkegaard*. S. 104.

¹³⁶ HEGEL G. W. F. *Úvod k dějinám filosofie*. S. 36.

¹³⁷ POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. S. 205.

¹³⁸ ROHDE P. *Kierkegaard*. S. 100.

9.5.1 JÁ podle Hegela

I když se tato diplomová práce zaměřuje v první řadě na osobu Sörena Kierkegaarda, je velmi často nezbytné, připomenout si v dané problematice také názory G. W. F. Hegela. Porovnávání těchto dvou autorů není náhodné, jak již bylo výše naznačeno. Zajímavé srovnání nabízí i komparace jejich pohledu na lidskou existenci.

Subjektem je pro Hegela v podstatě „duch“, který má ale více významů, než pouze jako osoba člověka. Jak Hegel chápal lidství, výstižně popisuje následující citát: „Lidství není původní danost, původní jistota či prastav; je hodnotou, k níž se musí člověk protrpět prací dějin.“¹³⁹

Z této teze vyplývá, že aby se člověk stal plnohodnotnou osobou, není jedinou podmínkou narodit se, ale získat jisté vědění. „Embryo jest sice o sobě člověkem, není jím však pro sebe; pro sebe je člověk pouze jako vzdělaný rozum, který se tím čím je o sobě, učinil.“¹⁴⁰

Hegel chápe člověka jako výtvar vlastních dějin. Člověka lze proto poznat pouze skrze porozumění dějinám a znalostí lidské aktivity v minulosti. Lidskou aktivitou měl Hegel na mysli především práci, jejímž dějinným vývojem se rozvíjí i lidské poznání.

Člověka ale dále utváří také jeho sebeuvědomění. Toto sebeuvědomění nezávisí pouze na onom jedinci, je ale závislé na jeho okolí, neboť na člověka má podstatný vliv společnost. Podle Hegela se v individuu v podstatě abstrahuje jeho společenské vědomí, které je ovlivňováno také faktorem historickým, ekonomickým či sociálním.

¹³⁹ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 14.

¹⁴⁰ HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. S. 62.

Člověk tedy potřebuje společnost pro to, aby našel své JÁ. Bez vnějšího světa by se člověk neuměl realizovat, ani by si nebyl vědom vlastní hodnoty. Lidské sebevědomí se potřebuje vymežit v souvislosti ve vztahu k druhému a díky kontrastnosti si uvědomí sama sebe. V izolaci by se lidská osobnost nemohla patřičně rozvinout, žádostivost člověka by neměla možnost se projevit.¹⁴¹

Sociální interakci považuje Hegel tedy jako klíčovou složku zrodu plnohodnotné lidské osoby. Jednou z lidských potřeb je také uznání svým okolím. Toto uznání není doprovázeno žádným faktickým rituálem, ale má velký symbolický význam. Hegel toto začlenění do společnosti přirovnává ke státní diplomacii, která je nezbytná k udržení vzájemných vztahů a k vlastní suverenitě vůbec.¹⁴²

Hegel se při svém zaujetí člověkem nezaměřuje ale na vnitřní, psychologickou stránku. Sebevědomí pro něj získává hodnotu až po jistém vzdělání. Člověk se vyvíjí při cestě poznání, osvojováním si vědění. Pocity, nálady a intuice jsou pojmy, o kterých se Hegel v podstatě nezmiňuje.

Kierkegaard pro absolutního ducha, čili pro obsáhnutí universa do vlastní duše, neměl pochopení. Dokonce tvrdil, že duše může utrpět, pokud chce získat celý svět... Duše by podle Kierkegaarda měla zůstat vůči světu indiferentní.¹⁴³

9.6. Paralely myšlení s H. Marcusem

Herbert Marcuse byl zástupcem Frankfurtské školy a žil v letech 1898-1979. Jeho díla začala vznikat tedy až několik desítek let po Kierkegaardově smrti. Asi nejznámějším Marcusovým dílem je spis *Jednorozměrný člověk*, který se dá v podstatě zařadit mezi sociální a kapitalistickou kritiku.

¹⁴¹ SINGER P. *Hegel*. S. 76.

¹⁴² SINGER P. *Hegel*. S. 79.

¹⁴³ KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. S. 675.

Důvod zmínění tohoto autora v mé diplomové práci tkví v tom, že jeho a Kierkegaardův názor na společnost a jedince v sobě obsahuje velmi zajímavé paralely. Marcuse a Kierkegaard si jsou blízcí i po časové stránce. Nelze ale tvrdit, že by se Marcuse opíral o Kierkegaardova díla či z nich nějakým způsobem vycházel. Doba se od Kierkegaardovy smrti posunula již o kus dále a aktuální světové trendy nyní určoval kapitalistický přístup či rozvoj techniky.

I v této chvíli se subjekt, čili jedinečná existence, potýkal s problémy prosazení sebe sama, s problémy obtížnosti upozornění na své individuální potřeby a nemožnosti vymanění se z rozběhlého systému dané doby. Hlavním činitelem tohoto nátlaku již není prosazující se scientismus a racionalismus, ale industrialismus a technika. I přesto je situace jedince v této době obdobná, jako tomu bylo v časech Kierkegaarda a Marcuse stejně jako Kierkegaard bojuje o obrácení pozornosti na člověka, jako na individuální bytost.

Úsilí zaměřit pozornost na lidské individuum je u obou autorů zřejmé. Kierkegaardův individualismus v sobě skrývá ale o něco strategičtější záměr, neboť prostřednictvím subjektu se zároveň můžeme napojit na jedinou možnou cestu k Bohu, která vede výhradně skrze jedince. U Kierkegaarda znamená zaměření se na lidské nitro pouze počáteční krok k přiblížení se křesťanství, ale je současně i nepostradatelným základem pro navázání tohoto náboženského spojení. Kierkegaardův individualismus se tedy od toho Marcuseho liší svým religiózním podtextem.

9.6.1 Jednorozměrný člověk

V další části této kapitoly budou přiblíženy konkrétnější myšlenky Marcusovy knihy *Jednorozměrný člověk*, se zaměřením na podobné rysy s Kierkegaardovými existenciálními názory. Prostředí, ve kterém se člověk nachází, se sice již změnilo, ale problémy individua neustále přetrvávají a objevují se až do samé současnosti.

Herbert Marcuse vidí hlavního nepřítele lidské individuality v přílišné objektivizaci a technizaci, které podle něj přebírají osudy jednotlivců do své moci a brání ve vlastním projevu lidskosti. Začíná se prosazovat jakési panství nejen nad přírodou, ale nakonec i nad samotným člověkem. Nástrojem této nadvlády je doposud prosazovaná věda. Pro Marcuseho neznámá věda stejně jako pro Kierkegaardův vítaný přínos, ale spíše naopak jakýsi druh skrytého teroru. Neustálou snahu o zvýšení výkonnosti a růstu produkce nechápe Marcuse pozitivně. Toto ovládnutí přírody vnímá jako prostředek ke zbohatnutí industriální společnosti. Rozum usiluje o překonání přírody.¹⁴⁴

Později Marcuse dodává, že ovládnutí světa postihne i osobní svobodu jednotlivce, jelikož nadvláda nad přírodou do sebe obsáhne i panství nad člověkem, který tím pádem ztrácí kontrolu nad sebou samým a jeho osobní svoboda pomalu zaniká.¹⁴⁵ Překročení prahu objektivit je automaticky shledáváno jako nemožné, nepravdivé. Z toho vyplývá, že prožitky ani víra nemohou být brány industriální společností jako relevantní. S tímto problémem se potýkal před časem i Kierkegaard a jak je vidět ani jeho boj s objektivismem nebyl tím konečným.

Marcuseův *Jednorozměrný člověk* má hluboce kapitalistický podtext. Marcuse kritizuje kapitalismus jako takový za jeho ignoraci individuality, kdy jsou přehlíženy přirozené lidské potřeby a místo nich kapitalismus přináší možnost života v blahobytu, což ale nemá být podstatou lidské osobnosti. Pro Marcuseho se industriální kapitalistická společnost vyznačuje silnou destruktivitou, nátlakem na jedince pod hrozbou války a zbavuje ho přirozených lidských instinktů. „Víme, že destrukce je cenou a pokrok stejně, jako je smrt cenou za život, že dořikání a námaha jsou podmínkami požitku a radosti, že obchody se musí rozvíjet a že alternativy jsou utopické.“¹⁴⁶

¹⁴⁴ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 178.

¹⁴⁵ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 188.

¹⁴⁶ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 122.

Soudobě prosazovaná racionalita dle Marcuseho vytěsňovala individuální prožitek a technika měla subjektu vynahradit jeho vnitřní svět. Technika nenaplňovala nadále pouze oblast vědy, ale stala se podle Marcuseho i záležitostí politickou.¹⁴⁷ „Dnes se zvětňuje a rozšiřuje panství nejen prostřednictvím technologie, nýbrž jako technologie a tato technologie dodává velkou legitimitu expanzivní politické moci, která absorbuje všechny kulturní sféry.“¹⁴⁸ Je proto obtížné, ne-li zcela nemožné, aby byl člověk autonomní a sám si určoval svůj život.

Technika podle Marcuseho ovládá život jedince a touto jednostranností vlastně vzniká ona jednorozměrnost člověka. V kultuře si technika vydobývá monopolní postavení. Osudy a štěstí jedinců závisí právě na technické podmíněnosti. Dá se říci, že technika ovládá individuum a pohlcuje ho ve prospěch celé společnosti. Tato skutečnost má pro subjekt ale fatální dopad, protože dochází k odcizení sebe sama a vlastní identifikace se stává vnucenou.¹⁴⁹ Ovládnutí individua spočívá opět na základě technizace. Lidé se nesoustředí na svoji duchovní stránku, jelikož jsou zahlceni technickými výtobky, které jim nahrazují vnitřní prožitkový svět. Industriální svět nastavuje lidem nové hodnoty a vytváří nové sociální potřeby. „Lidé se ve svém zboží poznávají... nacházejí v něm své duše.“¹⁵⁰

Marcuse stejně jako Kierkegaard odmítá masovou kulturu. Jedním z negativů je, že odvádí pozornost individua od svého nitra na materiální statky. Dále také boří individuální odpovědnost subjektu za zločin, což v religiózním smyslu předkládal i Kierkegaard. Objektivita a kolektivizace vytváří „celek mimo osobní situaci“.¹⁵¹

Mezi jedno z nejdůležitějších témat Marcusova díla patří jistě problematika lidské svobody. V moderní době Marcusova života byla svoboda chápána především

¹⁴⁷ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 29.

¹⁴⁸ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 130.

¹⁴⁹ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 38.

¹⁵⁰ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 37.

¹⁵¹ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 99.

jako ekonomická či politická záležitost. Více než svobodu tyto položky znamenaly ale jakousi automatizaci, ve které přicházejí na scénu stroje a rytmus výroby se dal metaforicky přirovnat i k plynutí lidského života. „Strojový proces v technologickém univerzu ničí nejintimnější, soukromou sféru svobody a spojuje sexualitu a práci v neuvědomělý rytmický automatismus.“¹⁵²

Technický pokrok smazává lidské tradiční hodnoty a zároveň zavádí pojem „demokratická nesvoboda“.¹⁵³ V kapitalistickém režimu předchází skutečnou svobodu systém panství, kdy je svoboda ducha potlačena totální správou a bezohlednou technikou. Útočištěm není člověku vlastní nitro, ale snad jen pouze blahobyť, který mu moderní systém předkládá jako tížený cíl úspěšné existence. „Cíl opravdového sebeurčení individuí závisí na účinnější sociální kontrole výroby a rozdělování prostředků potřebných k životu.“¹⁵⁴

Marcuse se zde snaží upozornit na skutečný obsah individuality, která překračuje mentální procesy, je jakýmsi duchem osobnosti. Nejen chování, jazyk a schopnosti utvářejí lidskou bytost. Podstatné je především to, „co nevyjadřuje, pro co nevykazuje žádné dispozice, co však je přesto přítomno a významně určuje jeho chování, jeho chápání, tvoření a dosah jeho pojmů.“¹⁵⁵

Skutečná individualita a nitro jedince mnohdy zůstává opomíjeno. Z filosofie se stále vytrácí pojmy, jako je duch, duše, vědomí, já... Tato hesla se stávají prázdnými a uplatňují se už pouze v básnickém jazyce. Toto společenské přehlížení individua má na jedince neblahý dopad, jelikož je subjektivní nitro neustále potlačováno a

¹⁵² MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 48.

¹⁵³ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 32.

¹⁵⁴ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 186.

¹⁵⁵ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 161.

překrýváno společenskými potřebami. Paradoxní je, že se jednotlivci stávají mluvčími firem či zástupci státu a přitom hájí pouze univerzálie, nikoliv sebe sama.¹⁵⁶

Kolektivismus má zaručit objektivitu a objektivita v industriální společnosti představuje hledisko pravdy. Dalším paradoxem je, že tolik žádaná objektivita je v první řadě závislá na subjektu, bez něhož přičinění by se k pravdě nemohlo dojít. Podle Marcuseho proto nelze upřednostňovat společnost nad jedincem, protože bez individua by žádné společnosti nebylo. „Svět směřuje k tomu stát se předmětem totální správy, zahrnující dokonce i ty, kteří jej spravují.“¹⁵⁷

Máme-li shrnout celého Marcuseho *Jednorozměrného člověka*, můžeme konstatovat to, že moderní společnost blahobytu není tak dokonalá, jak se může na první dojem zdát. Marcuse v tehdejší režim viděl jistý druh totality, která omezuje osobní svobodu individua a nepřipouští žádnou další alternativu. Společnosti chybí kritická sebereflexe, což jí zároveň omezuje a nedovoluje žádný další vývoj. Tento stav je podle Marcuseho nebezpečný a ukazuje na onu nežádanou jednorozměrnost.

Marcuse měl s Kierkegaardem mnoho společného. Po přiblížení si jeho základního díla se může zdát, že se stal i jakousi Kierkegaardovou alternativou pozdější doby. Poznáním Marcuseho výkladu o stavu společnosti a jedince si můžeme uvědomit, že problém niternosti individua neviděl jen Kierkegaard a potlačování lidské subjektivity nezaznamenal jako problém pouze jediný myslitel. Individuální prožitek je svojí vlastní existencí. V individuálním bytí se skrývá hodnota života a žádná masa by tento fakt neměla přehlížet a povyšovat se nad jedince. Této myšlence byl Kierkegaard hlavním průkopníkem a již podle výše předložených tezí se zcela jednoznačně nejedná o časem pomíjivé téma.

¹⁵⁶ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 160.

¹⁵⁷ MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. S. 136.

10 Závěr

Počínaje průletem Kierkegaardovým životem, dále skrze jeho typické iracionalistické myšlenky, principy poznání a existencialismus, se nyní dostáváme do samotného závěru této diplomové práce. Celé schéma všech kapitol bylo uspořádáno záměrně tak, aby nezapomnělo zmínit základní mezníky Kierkegaardova soukromého života, ale přitom se s největším důrazem zabývalo jeho hlavními filosofickými myšlenkami.

Jak již prozrazuje název této práce, stal se hlavním záměrem rozvinout problematiku lidského poznání v Kierkegaardově pojetí. Toto téma se ovšem nedá pojmut jen takto stroze, neboť na sebe navazuje totiž spoustu dalších podtémat a souvislostí. Pro opravdové lidské poznávací schopnosti Kierkegaard nemá žádnou obecně platnou definici. Již tento fakt svědčí o tom, že se nejedná o přímočarého, scientistického autora, ale o velmi citlivého myslitele, který se pokoušel nastavit individuální přístup filosofie takovým způsobem, jakým to doposavad bylo nemožné.

Po přečtení a zpracovávání Kierkegaardových děl i s přihlédnutím do množství sekundární literatury, si člověk o osobě Kierkegaarda dokáže utvořit obrázek, který je pro tohoto autora charakteristický a čtenář tak lépe pochopí smysl a vizi autorových myšlenek. V případě Kierkegaarda to není zcela jednoduchý úkol, neboť jak je známo, je jeho styl plný uměleckých tvarů, hádanek a nepřímých tvrzení. Proniknutí do jeho jádra tedy vyžaduje hlubší reflexi nad textem a schopnost skládat určité náznaky do souvislostí.

Pokud se tohle čtenáři povede, otevře se mu Kierkegaardem stvořený svět, založený na duchovních principech, subjektivních představách a niterních pocitech. Právě tyto znaky jsou hlavními rysy iracionalismu, který neuznával pravdu spojenou s rozumem a naopak podporoval imaginární prožitkový svět individua.

I Kierkegaard byl až po okraj naplněn odporem vůči veškerým rozumovým poznatkům. Možná právě proto, že jim do nedávna byla přisuzována absolutní

platnost a emocionalita člověka neměla ve filosofii žádné místo. Nedůvěrou v lidské poznávací schopnosti je tedy u Kierkegaarda míněna primárně nedůvěra v neomezený vliv rozumu.

Veřejně vystoupit proti doposud neotřesitelnou hodnotou racionalismu vyžadovalo jistě značnou dávku odvahy i troufalosti. Co mohlo myslitele vést k tak opovážlivému kroku, který ho rázem přesunul na plochu tenkého ledu, kde byl vystaven riziku společenského odmítnutí či zavržení? Rozumu byla desetiletí přikládána jistá autorita a monopolní postavení, což nebylo vůbec jednoduché zviklat. Kierkegaardovou motivací i oporou byla jeho silná křesťanská víra, která mu dodávala odhodlání pro všechny skutky jeho života.

Křesťanství nebylo v 19. století ale žádnou novinkou, za křesťana se v této době považoval kdekdokdo. Víra ovšem plnila pro běžné občany svou typickou úlohu a pro mnohé bylo zcela nepředstavitelné ji spojovat s otázkou poznání či ji dokonce považovat jako jediný zdroj pravdivého poznání. Obrátit člověka k víře byl proto jedním z Kierkegaardových cílů. Lidské poznávací schopnosti jsou proto v Kierkegaardově pojetí neodlučitelné od křesťanské víry. Pro tyto názory je Kierkegaard někdy označován více než jako filosof v klasickém smyslu jako teologický myslitel.

Není proto pravdou, že náboženství do filosofie poznání nepatří. S ohledem na Kierkegaardovo učení si jeho pojetí víry zasluhuje v této diplomové práci odpovídající prostor. Kierkegaardův přístup k lidskému poznávání není veden v běžném „vědeckém duchu“. Svět a objektivní realita pro něj ustupují do pozadí a v centru pozornosti se nyní ocitá člověk, jedinec, individuum. Jedinečná subjektivita je pro Kierkegaarda východiskem nejen pro poznání, ale i pro celkovou orientaci v různých životních otázkách. Jeho filosofie zavání proto solipsismem, egocentrismem i psychologičností.

Kierkegaardův pohled na člověka je obdařen jistou intimitou, která dokáže působit velmi příjemně i relaxačně. Odhlédnutí od vnějšího světa a prosté ponoření se do

vlastní duše může být pro mnohé luxusem a vítanou změnou. Zabývat se filosofií Sörena Kierkegaarda dává člověku novou perspektivu, se kterou se může podívat sám na sebe a zaměřit se na stránku své osobnosti, kterou třeba v běžném životě přehlídí. Zejména psychologičnost Kierkegaardova učení může být aktuální i v dnešní době a jeho naukou se inspirovaly i moderní psychologické směry. Odhlédnout od objektivní reality a ponořit se do svého nitra může být osvobozujícím prožitkem.

Dalším charakteristickým rysem, který doplňuje Kierkegaardův subjektivismus a náboženskost, je jeho existencialismus. Tyto tři části tvoří nosnou konstrukci jeho filosofie a nelze je v žádné zmínce o Kierkegaardovi vynechat. Laikovi se může zdát, že tyto položky diplomovou práci příliš odvádí od hlavního tématu lidských poznávacích schopností, ale není tomu tak. Lidská existence, vášeň a víra jsou pro Kierkegaarda i základními předpoklady pro pravdivé poznání.

Diplomová práce neopomíjí ani poměrně časté zmínky o G. W. H. Hegelovi. I tento počín je zcela záměrný, neboť Hegelovo učení nese značný podíl na výsledné podobě Kierkegaardovy filosofie, a to především v oblasti lidského poznávání. Jak již diplomová práce upozorňuje, Hegel znamenal pro Kierkegaarda silnou autoritu, a i když se k ní vyjadřoval převážně kriticky, nechal se jejím dílem velmi výrazně ovlivnit.

Cílem diplomové práce bylo zahledět se více do hloubky Kierkegaardových tezí, najít prapůvod vzniku jeho filosofie a zároveň objevit pramen jeho nedůvěry v lidské poznávací schopnosti. Na poslední zmíněnou položku nelze asi zcela jednoduše a jednoznačně odpovědět, protože jak již víme, Kierkegaardova filosofie je velmi provázaná a zaslouží si proto co nejdetailnější výklad.

Tato diplomová práce se proto pokouší nevytrhávat jednotlivá fakta z kontextu a naopak usiluje o plynulé proplutí různými aspekty pravdivého poznání, které Kierkegaard považoval za nenahraditelné. Pointu lidského poznání ani Kierkegaard nesděljuje přímočaře, a proto i tato diplomová práce je koncipována tak, že pro celistvé pochopení výkladu Kierkegaardovy pravdy je třeba přečíst práci celou.

11 Resumé

Diese Diplomarbeit heisst S. Kierkegaard und das Misstrauen in menschliche Erkenntnisvermögens und soll etwas über seiner Philosophie sagen. Kierkegaard hat in die Zeit 19. Jahrhundert gelebt und hat im Dänemark geboren. Die grosse Autorität war sein Vater, der hat ihm zum Glauben gebracht. Kierkegaard's Vater hat seine Mentalität auch beeinflusst.

Kierkegaard hat in Berlin studieren und hier hat er mit Hegel's Philosophie getroffen. Es war für Kierkegaard sehr wichtige Ereignis. Nach dem Studium in Berlin haben die grosse Werke entwickeln begonnen. Zu den wichtigsten gehören *Bud'anebo* oder *Filosofické droby*. Kierkegaard ist ein von den berühmten Irrationalisten geworden.

In seinen Werken kann man sein starkes Religionsbekenntnis, Subjektivismus und Meinung von echte Erkenntnis erblicken. Für die echte Erkenntnis ist Emotionalität, Leidenschaft und Menschenerlebnis immer sehr wichtig. Der Mensch soll im Zentrum der Philosophie immer sein. In die Entwicklung des Menschen kommt man 3. Phase durch: ästhetisch, etisch und religiös.

Kierkegaard hat sehr oft den Rationalismus kritisieren, vor allem Kritik über G. W. H. Hegel. Die Ratio war für Kierkegaard keine Quelle der echten Erkenntnis. Die Ratio und den Glaube gibt es niemals zusammen. Der Höhepunkt des Glauben hat für ihn das absolute Paradox geheissen. Für Kierkegaard war die Welterkenntnis nicht wichtig. Man hat selbst und den Gott hauptsächlich kennenlernen gesollt. Der Glaube und der Subjektivismus sind der Unterbau seiner Lehre.

Kierkegaard hat auch in die Richtung der Existenzialismus gehört. Die Wahrheit liegt deshalb in ICH und ohne mich gibt es keine Wahrheit. Die echte Erkenntnis braucht Kierkegaard nach einen Subjekt, einen Glauben und eine Existenz zu enthalten.

12 Použitá literatura

Primární

HEGEL G. W. F. *Fenomenologie ducha*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1960. 521 s.

HEGEL G. W. F. *Úvod k dějinám filosofie*. Praha: Rovnost. 1952. 67 s.

KIERKEGAARD S. *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas. 1993. 249 s. ISBN 80-205-0360-9.

KIERKEGAARD S. *Bud' – alebo*. 1. vyd. Bratislava. Kalligram. 2007. 838 s. ISBN 978-80-7149-913-8.

KIERKEGAARD S. *Filosofické droby, aneb drobátko filosofie*. 1. vyd. Olomouc: Votobia. 1997. 152 s. ISBN 80-7198-197-4.

KIERKEGAARD S. *Opakování: pokus v oblasti experimentující psychologie od Constantina Constatia*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad. 2006. 165 s. ISBN 80-7021-833-9.

KIERKEGAARD S. *Rovnováha mezi estetickým a etickým při utváření osobnosti*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram. 2006. 205 s. ISBN 80-7149-802-5.

KIERKEGAARD S. *Současnost*. 1. vyd. Olomouc: Votobia. 1996. 107 s. ISBN 80-7198-089-7.

MARCUSE H. *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko. 1991. 190 s. ISBN 80-206-0075-2.

Sekundární

CETL J. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. 1. vyd. Praha: Panorama. 1985. 634 s.

GARDINER P. *Kierkegaard*. 1. vyd. Praha: Argo. 1996. 149 s. ISBN 80-7203-004-3.

GRAESER A. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. 1. Vyd. Praha: Oikoymenh. 2000. 445 s. ISBN 80-7298-019-X.

HANNAY A. *The Cambridge companion to Kierkegaard*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. 428 s. ISBN 0-521-47719-0.

JANKE W. *Filosofie existence*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 1995. 247 s. ISBN 80-204-0510-0.

NETOPILÍK J. *Co víme o filozofii 19. století. Díl 1*. 1. vyd. Praha: Horizont. 1988. 291 s.

OLŠOVSKÝ J. *Kierkegaard – niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. 1. vyd. Praha: Akropolis. 2005. 262 s. ISBN 80-86903-08-7.

POPELOVÁ J. *Rozpad klasické filosofie: vznik soudobého filosofického schizmatu*. 1. vyd. Praha: Svoboda. 1968. 284 s.

ROHDE P. *Kierkegaard*. 1. vyd. Olomouc: Votobia. 1995. 187 s. ISBN 80-85885-29-8.

SAPÍK M. *Novověká filozofie*. 1. vyd. České Budějovice. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity. 1999. 200 s. ISBN 80-7040-358-6.

SINGER P. *Hegel*. 1. vyd. Praha: Argo. 1995. 129 s. ISBN 80-85794-46-2.

STÖRIG H. J. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.